

UiO : **Det juridiske fakultet**

Politiprovokasjon som grunnlag for bevisavskjæring

Kandidatnummer: 656

Leveringsfrist: 25. april 2013

Antall ord: 15270

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Presentasjon av tema og problemstilling	1
1.2	Avgrensning av oppgaven	2
1.3	Begrepsavklaring	2
1.4	Rettskildebilde og metode	4
1.4.1	Metode.....	4
1.4.2	Rettskilder	4
1.5	Oppgavens videre fremstilling.....	7
2	POLITIPROVOKASJON SOM ETTERFORSKNINGSMETODE.....	8
2.1	Nærmere om provokasjonsinstituttet.....	8
2.1.1	Begrepet «politiprovokasjon»	8
2.1.2	Hensyn som ligger til grunn for reglene	9
2.2	Provokasjonens øvre og nedre grense.....	11
2.2.1	Øvre grense for den lovlige provokasjon	11
2.2.2	Provokasjonsinstituttets nedre grense	11
2.3	Rettslig grunnlag. Prinsipper basert på ulovfestet rett.....	14
2.4	Vilkårene for bruk av provokasjon som etterforskningsmetode	15
2.4.1	Grunnvilkåret	16
2.4.2	Øvrige materielle vilkår	19
2.4.3	Prosessuelle vilkår.....	23
2.5	Den videre fremstilling	27
3	BEVISA VSKJÆRING.....	28
3.1	Prinsippet om fri bevisførsel.....	28
3.1.1	Generelt om prinsippet.....	28
3.1.2	Unntak fra prinsippet.....	28

3.2	Reglene om ulovlig ervervet bevis	29
3.2.1	De ulovfestede reglene om bevisavskjæring.....	29
3.2.2	Overordnede hensyn i bevisforbudsvurderingen.....	30
3.3	Vilkår for avskjæring som følge av ulovlig beviserverv	32
3.3.1	Beviset må være fremskaffet på en ulovlig eller utilbørlig måte	32
3.3.2	Gjentatt krenkelse.....	34
3.3.3	Interesseavveining.....	37
3.4	Rettsvirkningene av provokativ etterforskning	41
3.4.1	Generelt	41
3.4.2	Avvisning	41
3.4.3	Frifinnelse av tiltalte	42
3.5	Politiprovokasjon som grunnlag for bevisavskjæring	43
3.5.1	Generelt	43
3.5.2	Praktiske tilfeller	44
3.5.3	Avskjæring på grunnlag av bevisprovokasjon	45
4	RETTSSIKKERHETSHENSYN	48
4.1	Generelt	48
4.2	Faren for kriminalisering	48
4.3	Misbrukshensynet	49
4.4	Personvernens hensynet	49
4.5	Selvinkrimineringsprinsippet.....	50
4.6	Hensyn forankret i EMK	52
4.6.1	EMK art. 6.....	52
4.6.2	EMK art. 8.....	53
5	AVSLUTTENDE BEMERKNINGER	54
6	LITTERATURLISTE.....	1
6.1	Juridisk litteratur.....	1
6.2	Lover.....	2

6.3	Konvensjoner	2
6.4	Forarbeider.....	3
6.5	Rundskriv.....	3
6.6	Rettspraksis.....	3
6.7	Internasjonal rettspraksis	4
6.8	Andre kilder	5

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Samfunnet vi lever i er i stadig endring. Kriminaliteten har økt kraftig i løpet av de siste tiårene, og de kriminelles metoder har blitt mer organisert, sofistikert og skjult. Det er politiet som er statens maktapparat, og som har myndighet til å gripe inn. Det følger av politiloven av 4. august 1995 nr. 53 (pl.) § 1 andre ledd at politiet «gjennom forebyggende, håndhevende og hjelpende virksomhet skal være et ledd i samfunnets samlede innsats for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelige velferd for øvrig». Særlig viktig er politiets plikt til å forebygge kriminalitet, jf. pl. § 2 nr. 2. I kampen mot de alvorligste lovovertrედelsene kan politiet ta i bruk såkalte «utradisjonelle etterforskningsmetoder» etter nærmere angitte retningslinjer.

Norge har blitt satt på det kriminelle verdenskartet, bl.a. gjennom økt narkotikakriminalitet og menneskehandel. I 2011 ble det antatt at 274 personer ble offer for menneskehandel med prostitusjon og tvangsarbeid som formål.¹ I løpet av 2010 ble det registrert en betydelig oppgang i antall narkotikasaker behandlet i rettssystemet, og de første årene etter tusenårsskiftet ble det registrert en betydelig økning i antall anmeldelser av overgrep mot barn.²

Det ble tidlig erkjent at utradisjonelle etterforskningsmetoder måtte godtas i narkotikasaker.³ Endringer i kriminalitetsutviklingen har medført at de samme hensyn som tidligere begrunnet spesielle etterforskningsmetoder innenfor narkotikakriminalitet, nå også gjør seg gjeldende i forhold til andre kriminalitetstyper.⁴ Politiprovokasjon er en form for utradisjonell etterforskningsmetode som i korte trekk kjennetegnes ved at politiet ved infiltrasjon

¹ UDIs rapport, 07.12.

² Samfunnsspeilet, 6.5.2011.

³ Jf. Rt-1984-1076 og Riksadvokatens retningslinjer fra 1980, Dorenfeldt (1978).

⁴ NOU 1997: 15 pkt. 3.3.3.8.

eller bruk av personer påvirker straffbare handlinger som andre foretar, for å bedre sin kunnskap om eller kontroll med et hendelsesforløp.⁵ Denne adgangen til bruk av utradisjonelle etterforskningsmetoder begrenses av de rettssikkerhetshensyn som gjør seg gjeldende på området. Resultatet må bli en balansegang mellom politiets plikt til å bekjempe kriminalitet på den ene siden, og den mistenktes rettssikkerhet på den andre.

Jeg vil i denne avhandlingen gi en redegjørelse for provokasjonsinstituttet og de følger det får dersom politiet har overtrådt grensene for den lovlige provokasjon. Et legitimt spørsmål er om retningslinjene i tilstrekkelig grad ivaretar mistenktes rettssikkerhet, og hvorvidt reglene fremstår som tilfredsstillende med tanke på den samfunnsutvikling som har skjedd siden utarbeidelsen.

1.2 Avgrensning av oppgaven

Emnet «provokasjon» er bredt og sammensatt, og grensene mot andre lignende etterforskningsmetoder er mange. Oppgaven må derfor avgrenses mot de øvrige utradisjonelle etterforskningsmetodene. For å belyse problemstillingen på best mulig måte, vil jeg likevel kort komme inn på etterforskningsmetoden «infiltrasjon» som en del av vurderingen av provokasjonens øvre og nedre grense i pkt. 2.2. Videre vil jeg avgrense mot de såkalte «passive politimetoder», som faller utenfor provokasjonsbegrepet.

1.3 Begrepsavklaring

Det finnes ingen konkret definisjon på begrepet «politiprovokasjon». Begrepet kan gi negative assosiasjoner som gjør at man automatisk knytter det opp mot ulovlig adferd eller handlemåte. Den lovlige provokasjon har i rettskildene ofte blitt betegnet som «etterforskning med provokasjonstilsnitt».⁶ Riksadvokaten har imidlertid ikke i sitt rundskriv begrenset provokasjonsbegrepet til å gjelde den ulovlige provokasjonen.⁷ Dette er også fulgt opp i

⁵ Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2000 (RA-2000-2) del III pkt. 1.

⁶ NOU 1997: 15 pkt. 4.2.8.5.

⁷ RA-2000-2.

høyesterettspraksis. I det følgende bruker jeg derfor begrepet «provokasjon» både om den lovlige og den ulovlige provokasjonen.

Enkelte forfattere bruker begrepene «tiltaleprovokasjon» og «konstitutiv provokasjon» som synonymer, jf. bl.a. Auglend, Mæland og Røsandhaug.⁸ Roald Hopsnes definerer derimot begrepene som forskjellige typer provokasjon.⁹ Jeg benytter tiltaleprovokasjon som en fellesbetegnelse på tilfeller der politiet fremprovoserer handlingen og deretter reiser tiltale for den.

Det finnes flere typer provokasjon, og ofte deles de inn etter hva som er formålet med provokasjonen. Den mest praktiske provokasjonstypen er tiltaleprovokasjon. I saker der politiet, eller noen som opptrer på politiets vegne, trer inn i en situasjon og påvirker hendelsesforløpet i så stor grad at inngrepet fører til en straffbar handling som ellers ikke ville blitt begått, står man overfor en tiltaleprovokasjon.

Bevisprovokasjon innebærer at politiet går inn og fremprovoserer bevis for straffbare handlinger som allerede er begått. Det er ikke kriminaliseringsfaren som begrenser denne formen for provokasjon, men risikoen for at gjerningspersonen blir berøvet sin rett til å forholde seg taus.¹⁰

Preventiv provokasjon innebærer at politiet fremprovoserer fullbyrdelsen av en straffbar handling for å hindre at den eller et annet straffbart forhold får alvorligere samfunnsmessige konsekvenser.¹¹ Der hvor etterforskningen utelukkende tjener for å stanse, avbryte, gjenopprette eller forebygge den straffbare handlingen er det tale om avvergende provoka-

⁸ Auglend (2004) s. 300.

⁹ Hopsnes (2003) s. 65.

¹⁰ Auglend (2004) s. 301. Nærmere om selvinkrimineringsprinsippet i pkt. 4.5.

¹¹ Auglend (2004) s. 301.

sjon. Denne metoden brukes eksempelvis for å skaffe politiet kontroll over stjålet gods eller en pågående kriminell virksomhet.¹²

1.4 Rettskildebilde og metode

1.4.1 Metode

Jeg vil anvende tradisjonell juridisk metode ved redegjørelse av problemstillingen. Juridisk metode er læren om hvordan man resonnerer, og hva man bygger på, når man skal ta stilling til juridiske spørsmål.¹³ For å belyse innholdet i gjeldende rett må man tolke og trekke slutninger fra de tradisjonelle rettskildene. Reglene for bruk av politiprovokasjon og bevisavskjæring er ikke lovfestet. Dette innebærer at vi må finne andre relevante faktorer ved løsning av problemstillingen.

1.4.2 Rettskilder

1.4.2.1 Rettspraksis

Dorenfeldt uttrykte i 1978 et ønske om at Høyesterett skulle legge grunnlaget for retningslinjene for provokasjon.¹⁴ I den prinsipielle avgjørelsen i Rt-1984-1076, også kalt Politiheroen I-dommen, tok Høyesterett standpunkt til retningslinjene og avgjørelsen har vært mønster også for ettertiden. De prinsipper som ligger til grunn for bruk av provokasjon som etterforskningsmetode har i stor grad blitt utarbeidet og utviklet av Høyesterett, og må i dag anses som gjeldende rett. Også reglene om bevisavskjæring ved ulovlig beviserverv er domstolsskapt. Særlig viktig er Rt-1999-1269, «Verksbetjentdommen», og Rt-2000-1223, «Trondheimsheroindommen». Tolkning av rettspraksis vil bli avgjørende for fastleggelsen av innholdet i reglene.

¹² Auglend (2004) s. 301. Se Rt-1998-407.

¹³ Eckhoff (2000) s. 15.

¹⁴ Dorenfeldt (1978) s. 302.

1.4.2.2 Rundskriv

På politisjefmøtet i 1978 utarbeidet daværende Riksadvokat Dorenfeldt interne retningslinjer for bruk av provokasjon. Retningslinjene ble nedfelt i en artikkel i Lov og Rett samme år.¹⁵ I 2000 kom Riksadvokatens rundskriv om vederlag til politiets kilder og provokasjon som etterforskningsmetode med oppdaterte retningslinjer for bruk av metoden.¹⁶ Rundskrivets vekt må vurderes i forhold til rettskildebildet på det aktuelle området. Her har Høyesterett lagt seg på linje med retningslinjene. Rundskrivet fra 2000 inneholder dessuten tolkninger av foreliggende rettspraksis. Også det faktum at rettskildebildet på området er noe snevert taler for å legge stor vekt på rundskrivet som rettskilde ved løsning av problemstillingen.

1.4.2.3 Forarbeider

Forarbeidene er også en relevant rettskildefaktor. Med forarbeider menes forslag, utredninger, debatter og voteringer som skriver seg fra de som har deltatt i lovens forberedelser og vedtagelse.¹⁷ Reglene for bruk av provokasjon og reglene om bevisavskjæring er ikke lovfestet, men interessante redegjørelser og vurderinger av reglene finnes likevel i forarbeidene til straffeprosessloven. Reglene om politiprovokasjon er særlig behandlet i NOU 1997: 15 etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet. Interessant for bevisavskjæringsspørsmålet er straffeprosesslovkomiteens innstilling fra 1969 og Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) om lov om rettergangsmåten i straffesaker. Siden problemstillingen er behandlet i forbindelse med en fullstendig revisjon av straffeprosessloven, må uttalelsene ha omtrent samme vekt som de uttalelser som knytter seg til en lovbestemmelse.¹⁸

1.4.2.4 Juridisk litteratur

Det finnes en del litteratur på området, både i form av bøker og juridiske artikler. Særlig viktig er Roald Hopsnes' artikkel «Provokasjon som politimetode» som også Politimetode-

¹⁵ Dorenfeldt (1978).

¹⁶ RA-2000-2.

¹⁷ Eckhoff (2001) s. 65.

¹⁸ Torgersen (2009) s. 81.

utvalget vektlegger i sin utredning.¹⁹ Det er lagt til grunn at rettsvitenskapen i seg selv har liten vekt som rettskildefaktor. Finner man holdepunkter for et annet standpunkt i f.eks. forarbeider eller rettspraksis vil disse klart veie tyngre.²⁰ I dette tilfellet vil juridisk litteratur være av interesse fordi spørsmålet om bevisavskjæring på grunnlag av provokasjon sjeldent er oppe til behandling i domstolene, men til gjengjeld er utførlig behandlet i litteraturen.

1.4.2.5 Internasjonal rett

Videre representerer menneskerettighetene og annen folkerett en relevant rettskilde. Norge har ratifisert og inkorporert Den europeiske menneskerettskonvensjonen og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter gjennom vedtagelsen av menneskerettsloven (mnskrl.) av 21. mai 1999 nr. 30. Bestemmelser i konvensjonen skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning, jf. mnskrl. § 3. Menneskerettighetene står helt sentralt i straffeprosessen, og gjør seg særlig gjeldende ved spørsmålet om tiltaltes rettssikkerhet er tilstrekkelig ivare tatt.

1.4.2.6 Reelle hensyn

Med «reelle hensyn» menes vurderingen av resultatets godhet, dvs. om den rettsregel man kommer frem til er innholdsmessig og rettsteknisk god.²¹ Reglene om avskjæring av ulovlig ervervede bevis er i stor grad basert på en avveiningsnorm. Ved fastleggelsen av denne normen vil reelle hensyn kunne få stor betydning i mangel av mer autoritative kilder. Også ved vurderingen av provokasjonens lovlighet vil reelle hensyn stå sentralt. Viktige hensyn ved vurderingene er prevensjonshensynet og hensynet til rettssikkerhet.

¹⁹ Hopsnes (2003). NOU 2004: 6.

²⁰ Eckhoff (2001) s. 270.

²¹ Eckhoff (2001) s. 371.

1.5 Oppgavens videre fremstilling

Jeg vil først gi en fremstilling av reglene om politiprovokasjon i pkt. 2. Her vil jeg gi en generell redegjørelse for hva politiprovokasjon er og hvilke vilkår som må være oppfylt for å kunne ta i bruk metoden.

Dernest vil jeg gi en fremstilling av reglene om bevisavskjæring i punkt 3. Først vil jeg gi en redegjørelse for hovedregelen om fri bevisførsel, for deretter å gå inn på unntaket om ulovlig erverv. Her vil jeg behandle vilkårene for avskjæring, rettsvirkningene av ulovlig provokasjon og til slutt gi noen praktiske eksempler og eksempler fra rettspraksis.

I pkt. 4 vil jeg ta for meg de rettssikkerhetshensyn som gjør seg gjeldende ved bruk av provokasjon som etterforskningsmetode og som kan representere begrensninger ved bevisførringsadgangen. Avslutningsvis vil jeg komme med en konklusjon og en kort vurdering av provokasjonsreglene de lege ferenda.

2 Politiprovokasjon som etterforskningsmetode

2.1 Nærmere om provokasjonsinstituttet

2.1.1 Begrepet «politiprovokasjon»

I strafferetten kan begrepet «politiprovokasjon» eller «provokasjon» gi assosiasjoner til andre problemstillinger og regelsett. Umiddelbart kan begrepet rette oppmerksomheten mot straffbare handlinger som blir begått på bakgrunn av provoserende adferd fra en politimanns side, eksempelvis at en politimann ved ærekrenkelse fremprovoserer voldsbruk under pågripelse, jf. straffeloven av 22. mai 1902 nr. 10 (strl.) § 127 andre ledd. Videre har vi provokasjon etter strl. § 228 tredje ledd der gjerningspersonen kan få straffritak fordi handlingen var resultat av en forutgående provokasjon. Disse tilfellene representerer materielle problemstillinger som kan oppstå under etterforskningen. I denne fremstillingen representerer politiprovokasjon en metode som politiet kan ta i bruk ved etterforskning av alvorlige lovovertrедelser.

Begrepet er ikke klart definert i litteraturen, men Riksadvokaten har i rundskriv gjort gjeldende at «provokasjon kan sies å foreligge når politiet ved infiltrasjon eller bruk av personer påvirker straffbare handlinger som andre foretar, for å bedre sin kunnskap om eller kontroll med et hendelsesforløp».²² Videre kan en provokasjon ha flere siktemål. Det kan være et etterforskningsmiddel, et middel for å forebygge eller avverge straffbare handlinger eller et reddende middel. I denne avhandlingen vil hovedvekten ligge på provokasjon som etterforskningsmiddel, herunder tiltale- og bevisprovokasjon.

Det er i teori og praksis antatt at politiets medhjelpere, også kalt agenter, må identifiseres med politiet. Dette ble lagt til grunn i Rt-2006-120 der retten uttalte i avsnitt 38: «G var

²² RA-2000-2 del III pkt. 1.

ikkje polititenestemann, men han tok her på seg ei rolle for politiet og må då identifiserast med politiet».²³ Politiets bruk av sivile medhjelpere må avgrensas mot privat provokasjon. Dette var problemstillingen i Rt-2011-1455. Saken gjaldt forsøk på overtredelse av strl. § 201a, såkalt «grooming».²⁴ Tiltalte hadde gjennom et nettsted tatt kontakt med en 15 år gammel jente med ønske om å møte henne. Jenta fortalte dette til sin mor, som reagerte med å utgi seg for å være datteren for å sikre seg tiltaltes identitet. Høyesterett kom til at fornærmedes mor hadde handlet på eget initiativ, og at hun ikke hadde fått instruks fra politiet. Dette fremsto derfor som en privat provokasjon, som faller utenfor begrepet «politiprovokasjon».

2.1.2 Hensyn som ligger til grunn for reglene

2.1.2.1 Hensynet til effektiv kriminalitetsbekjempelse

Et hensyn som taler for instituttet er hensynet til effektiv kriminalitetsbekjempelse. Enkelte kriminalitetstyper lar seg vanskelig avdekke ved bruk av tradisjonelle etterforskningsmetoder. Førstvoterende i Rt-1984-1076 uttalte på side 1080 i dommen: «Narkotikaovertredsenes samfunnsfarlige karakter tilsier at etterforskningen av disse forbrytelsene må prioriteres høyt; samtidig vil tradisjonelle etterforskningsmetoder her ofte komme til kort...». Det er ingen som er direkte fornærmet i narkotikasaker. Her vil det være både i selgers og kjøpers interesse at forholdet ikke blir oppdaget og anmeldt. Når forholdene ikke blir anmeldt er det vanskelig for politiet å avdekke og stanse, og dertil forebygge alvorlig narkotikakriminalitet. Politiets metodebruk må stå i forhold til trusselbildet til enhver tid. Som i samfunnet ellers foregår det også innenfor de kriminelles rekke en kontinuerlig utvikling når det gjelder handlingsmønster, samarbeidsformer og metoder.²⁵ Det er derfor viktig at politiet ligger i forkant, herunder at de har mulighet til å ta i bruk utradisjonelle etterforskningsmetoder der dette fremstår som mest hensiktsmessig og effektivt. Disse forholdene

²³ Se også Rt-2000-1223.

²⁴ Straffeloven § 201a rammer den som har avtalt møte med et barn under 16 år, med forsett om å begå en handling som nevnt i §§ 195, 196 eller 200 annet ledd.

²⁵ NOU 1997: 15 pkt. 3.2.1.

tilsier at politiet bør ha adgang til å gripe til etterforskningsmetoder med provokasjons-tilsnitt.

Metoden må likevel brukes med forsiktighet. Dette forutsatte Dorenfeldt allerede i 1978, og la til grunn at hensynet til rettssikkerheten må veie tungt.²⁶ Høyesterett uttalte i Rt-1984-1076 på side 1078 at «[u]nder enhver omstendighet tilsier tungtveiende rettssikkerhetshensyn at det må trekkes snevre grenser for politiets adgang til slike provokasjonspregede tiltak». Hensynet til rettssikkerhet krever dermed at det gjøres begrensninger i adgangen til bruk av metoden, men også hensynet til den alminnelige tilliten til politiet tilsier begrensninger.²⁷

2.1.2.2 Tillitshensynet

2.1.2.2.1 Hensynet til befolkningens tillit til politiet

Auglend m.fl. gir en treffende fremstilling av hvorfor tillit til politiet er så viktig: «Tillit vil alltid direkte eller indirekte være en nøkkelfaktor for kvaliteten på de tjenester politiet skal yte. Et publikum som føler tillit til politiet vil lettere gi støtte og bistand for å fremme etatens oppgaveutførelse. Et åpent, nært og tillitsfullt forhold mellom politi og befolkning er følgelig en viktig forutsetning for at etaten skal kunne fungere effektivt som vern om borgernes sikkerhet og velferd».²⁸ Dette var også et tema i Rt-1984-1076. Retten uttalte i forbindelse med provokasjon som etterforskningsmetode at hensynet til allmennhetens tillit til politiet tilsier at det må gjøres vesentlige begrensninger. Klare retningslinjer og begrensninger i bruken av provokasjonsinstituttet er med på å styrke befolkningens tillit til politiet.

Notoritetshensynet står i nær sammenheng med tillitshensynet. Gode rutiner rundt kontroll og rapportering gir god notoritet. Muligheten til å overprøve politiets arbeid gir trygghet og

²⁶ Dorenfeldt (1978) s. 303.

²⁷ Rettssikkerhetshensynene kommer jeg nærmere tilbake til i pkt. 4.

²⁸ Auglend (2004) s. 209.

forståelse for politietatens virksomhet. Det er derfor viktig at det finnes klare retningslinjer som angir vilkårene for bruk og grensene for adgangen til bruk av metoden.

2.1.2.2.2 Hensynet til domstolenes tillit til politiet

Tillit mellom politi og domstol er også et viktig aspekt. Manglende kontroll vil kunne skade tilliten, og skape beivistvil og uklarheter rundt gjennomføringen av etterforskningen.²⁹ Kravet om kontroll og notoritet ved bruk av provokasjon hjelper domstolen ved bevisvurderingen og inngir tillit. Dorenfeldt var inne på problemstillingen på politisjefmøtet i 1978, og understreket viktigheten av at rettsvesenet har tillit til politiet og de opplysninger som politiet fremskaffer.³⁰

2.2 Provokasjonens øvre og nedre grense

2.2.1 Øvre grense for den lovlige provokasjon

Spørsmålet om provokasjonens øvre grense gjør seg hovedsakelig gjeldende ved bruk av tiltaleprovokasjon. Provokasjonen må avgrenses oppad mot den ulovlige provokasjon, herunder tilfeller der politiet under etterforskningen har fremkalt lovbruddet. Der vilkårene ikke er oppfylt vil provokasjonshandlingen kunne anses som ulovlig. Følgen blir da enten at påtalemyndigheten frastår fra å reise tiltale på grunn av feilen, eller at gjerningspersonen frifinnes.³¹

2.2.2 Provokasjonsinstituttets nedre grense

2.2.2.1 Generelt

I dansk rett har det ofte blitt operert med en øvre og nedre grense for bruk av provokasjon.³² Her til lands har provokasjonens nedre grense derimot ikke blitt viet særlig oppmerksomhet. Det har blitt lagt til grunn at grensen nedad er klar fordi de etterforskningsme-

²⁹ Hopsnes (2003) s. 74.

³⁰ Dorenfeldt (1978) s. 299.

³¹ Nærmere om dette i pkt. 3.4.

³² Gammeltoft-Hansen (1984).

toder som faller utenfor provokasjonsbegrepet, de passive politimetoder, ikke stiller opp et like strengt forholdsmessighetskrav. Det vil likevel være hensiktsmessig å trekke opp grensene for når politiets opptreden glir over i metoder som krever at visse vilkår er oppfylt.

2.2.2.2 Avgrense mot de passive politimetodene

De passive politimetodene faller utenfor begrepet «ekstraordinære etterforskningsmetoder». Utvalget definerte disse metodene slik: «Passivitet som metode foreligger når politiet sitter inne med opplysninger om at en forbrytelse skal begås, er i ferd med å bli begått eller er begått, uten at de griper inn for å stoppe eller avverge den straffbare handlingen».³³ Denne metoden skiller seg fra provokasjon ved at politiet ikke griper førende inn i hendelsesforløpet. Vilkårene for bruk av disse metodene er mindre restriktive enn ved bruk av provokasjon. Dette er begrunnet med at misbruks- og kriminaliseringsfaren er vesentlig lavere enn ved provokasjon. I tilfeller der politiet forholder seg passiv, vil gjerningsmannens forsett utelukkende være bygget opp av ham selv.³⁴ Inngrepet i privatlivets fred er dessuten mindre ved at politiet ikke aktivt oppsøker objektet, men observerer det på avstand.³⁵

2.2.2.2.1 Infiltrasjon

Infiltrasjon som etterforskningsmetode grenser oppad mot provokasjon. Som infiltrasjon betegnes situasjoner der en politimann, uten å gi seg til kjenne, aktivt oppsøker en person med intensjon om å hente ut informasjon.³⁶ Det som kjennetegner denne metoden er at objektet er i villfarelse med hensyn til hvem han snakker med. Infiltrasjon skiller seg fra provokasjon ved at provokatøren aktivt styrer den straffbare adferden, mens infiltratøren forholder seg passiv.³⁷ Infiltrasjon, og særlig langvarig infiltrasjon, kan innebære et stort inngrep i privatlivet. Likevel faller infiltrasjonstilfellene utenfor fordi de mest sentrale hensyn

³³ NOU 2004: 6 s. 89.

³⁴ NOU 2004: 6 s. 89.

³⁵ Auglend (2004) s. 302.

³⁶ NOU 1997: 15 pkt. 4.2.8.4 og RA-2000-2 del III pkt. 1.

³⁷ Hopsnes (2003) s. 78.

som ligger bak provokasjonsinstituttet ikke gjør seg gjeldende ved bruk av denne metoden.

38

2.2.2.2.2 *Kontrollert leveranse*

Kontrollert leveranse brukes mest ved narkotikakriminalitet og er den vanligste passive etterforskningsmetoden. Politiet kan enten unnlate å gripe inn eller de kan vente med å gripe inn på et senere tidspunkt. Her sitter politiet inne med informasjon om at en straffbar handling er under planlegging eller gjennomføring, men unnlater å gripe inn for å stanse fullbyrdelsen. I stedet for å gripe inn og foreta beslag, tillates varene transportert frem til mottaker under politiets kontroll. Hensikten med passiviteten er å avdekke eventuelle forbindelseslinjer og mottakerledd.³⁹ Høyesterett har akseptert kontrollert leveranse av narkotika i Rt-1986-779. Retten kom til at denne form for kontrollert leveranse ikke var et utradisjonelt etterforskingsskritt. Ved vurderingen ble det lagt avgjørende vekt på at politiet ikke hadde fremkalt transaksjonen.

2.2.2.2.3 «Lokkeduetilfellene»

Grensen mot provokasjon reiser noe mer tvil i disse tilfellene. Lokkeduetilfellene kjennetegnes ved at politiet plasserer ut et agn eller objekt til fristelse for den kriminelle, eksempelvis en bil fylt med lett omsettelige varer.⁴⁰ Metoden er av preaktiv karakter og har klare likhetstrekk med provokasjon. I motsetning til i provokasjonstilfellene går ikke politiet aktivt inn i situasjonen, men de legger til rette for gjennomføring av en straffbar handling. Betenkelighetene ligger i at politiets inngripen kan styrke gjerningspersonens forsett. Det er likevel lagt til grunn at disse tilfellene faller utenfor provokasjonsbegrepet fordi gjerningspersonens forsett har sin opprinnelse i vedkommendes egen reaksjon på de ytre omstendighetene.⁴¹ Grensen kan i noen tilfeller være flytende, og lokkeduetilfeller kan fort gli over i provokasjon.

³⁸ Se pkt. 4.

³⁹ NOU 1997: 15 pkt. 4.2.8.6

⁴⁰ Hopsnes (2003) s. 80.

⁴¹ Auglend (2004) s. 301.

Vi ser av dette at det er de prinsipielle hensynene som ligger til grunn for grensedragningen. Nettopp hensynene bak provokasjonsinstituttet gjør det påkrevet med restriktive retningslinjer. Disse hensynene gjør seg ikke gjeldende med like stor tyngde ved de passive politimetodene, noe som medfører lempeligere vilkår for iverksettelse.

2.3 Rettslig grunnlag. Prinsipper basert på ulovfestet rett

Da spørsmålet om bruk av politiprovokasjon først oppsto ble ikke metoden vurdert som så inngripende at det kreves hjemmel i formell lov for å ta den i bruk. Det ble lagt til grunn at bruk av metoden lå innenfor politiets alminnelige handlefrihet. Endringer i kriminalitetsbildet har i tiden etter vedtakelsen av gjeldende straffeprosesslov stadig reist spørsmål om i hvilken grad politiet har adgang til å bruke ekstraordinære etterforskningsmetoder.⁴² Ved forberedelsene til ny straffeprosesslov ble det bestemt at man ikke skulle lovfeste reglene.⁴³ Daværende Riksadvokat Dorenfeldt pekte i den forbindelse bl.a. på at en bestemmelse om hvor grensen for den tillatte provokasjon går vil bli vanskelig å formulere, og at man heller bør overlate til påtalemyndigheten på sjefsplanet å søke å trekke opp visse retningslinjer.⁴⁴ De anså det som mest hensiktsmessig at domstolene ved sine avgjørelser trekker opp grensene for det som kan aksepteres. Dette standpunktet ble fastholdt da det i 1999 ble gjennomført en del endringer i straffeprosessloven.⁴⁵ Komiteen la ved vurderingen stor vekt på at provokasjon kan brukes ved alvorlige forbrytelser etter retningslinjer trukket opp av Riksadvokaten.

For tjenestemenn i politi- og påtalemyndigheten er retningslinjene bindende. Domstolene står derimot fritt ved vurderingen av metoden i den enkelte sak. Høyesterett har likevel

⁴² Andenæs (2009) s. 258.

⁴³ Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) s. 139.

⁴⁴ Dorenfeldt (1978) s. 302.

⁴⁵ Jf. Ot.prp. nr. 64 (1998-1999) s. 123-124.

langt på veg lagt seg på linje med Riksadvokatens rundskriv. Rundskrivet har på denne måten hatt stor betydning for rettsutviklingen på området.⁴⁶

Rettspraksis er den viktigste kilden vi har når vilkårene for bruk av provokasjon skal trekkes opp. I den prinsipielle avgjørelsen på området, Rt-1984-1076, uttalte retten på side 1079: «I mangel av lovregulering må skrankene bero på slike alminnelige rettsprinsipper som ligger til grunn for vår strafferettspleie. Disse rettsprinsipper må påtalemyndigheten legge til grunn for sin etterforskningsvirksomhet, og det tilkommer i siste omgang domstolene å ta standpunkt til om prinsippene er overtrådt».

2.4 Vilåårene for bruk av provokasjon som etterforskningsmetode

De ulike typene provokasjon har forskjellige bruksområder og formål. Følgelig vil de hensynene som gjør seg gjeldende variere, noe som gir seg utslag ved vurderingen av hvilke vilkår som må være oppfylt for å ta dem i bruk. Diskusjonen rundt vilkårene for bruk av provokasjon har i hovedsak knyttet seg til provokasjon som etterforskningsmetode i motsetning til forebyggende eller reddende metode, og denne sonðringen er lagt til grunn både av Riksadvokaten og Høyesterett. Riksadvokaten uttalte i rundskrivet at vilkårene for bruk av provokasjon ikke er de samme ved de forskjellige formål. Når provokasjon skal brukes som etterforskningsmiddel for å avklare eventuell straffeskyld, må vilkårene skjerpes.⁴⁷ Det innebærer at de strengeste vilkårene gjelder ved bruk av tiltale- og bevisprovokasjon.

Ved bruk av provokasjon som forebyggende eller reddende middel har Riksadvokaten tatt inn et eget punkt i rundskrivet med en kort redegjørelse for de vilkår som gjelder.⁴⁸ Begrensningene i adgangen er vesentlig færre i de tilfeller der provokasjonstiltaket ikke skal benyttes som bevis i en straffesak. Dette var tilfellet i «Skrik I»-saken der retten uttalte: «Som redningsaksjon var politiets handlemåte vellykket, og jeg ser ikke noe ulovlig eller

⁴⁶ Hopsnes (2003) s. 77.

⁴⁷ RA-2000-2 del III pkt. 1.

⁴⁸ RA-2000-2 del III pkt. 3.

urettmessig ved den som redningsaksjon betraktet».⁴⁹ I følge rundskrivet må provokasjonen tilfredsstille to vilkår. For det første må den ikke innebære at politiet gir foranledning til en ny eller annen straffbar handling. For det andre må virksomheten være under slik kontroll at den ivaretar de involvertes sikkerhet. Disse to vilkårene tilsvarer grunnvilkåret og kontrollvilkåret.

Jeg vil i det følgende gi en redegjørelse for de vilkår som må være oppfylt for å kunne sette i gang en etterforskning med provokasjontilsnitt.

2.4.1 Grunnvilkåret

Grunnvilkåret ble utformet av Høyesterett i den sentrale avgjørelsen i Rt-1984-1076. Først-voterende uttalte i dommen på side 1080 at «det synes å være alminnelig enighet om – og jeg finner det for min del klart – at det ikke kan aksepteres at politiet fremkaller en straffbar handling som ellers ikke ville ha blitt begått». Politiets bruk av provokasjon er altså lovlig bare i de tilfellene der man kan legge til grunn at den straffbare handlingen ville blitt begått også uavhengig av politiets innblanding. Dette er også lagt til grunn i en rekke andre avgjørelser på området.⁵⁰

Spørsmålet om hvorvidt grunnvilkåret er oppfylt vil hovedsakelig gjøre seg gjeldende ved tiltaleprovokasjon. Riksadvokaten gjør i rundskrivet gjeldende at grunnvilkåret vil være oppfylt der provokasjonshandlingen kun tar sikte på å skaffe bevis for straffbare handlinger som allerede er begått. Det er likevel lagt til grunn at grunnvilkåret også gjelder ved bruk av bevisprovokasjon. Retten fant det i Rt-2000-1223 klart at det også i bevisprovokasjonstilfellene må være et vilkår at provokatøren ikke fremkaller en straffbar handling som ellers ikke ville blitt begått. Som eksempel fremholdt retten tilfeller der selgeren forledes til å gå til anskaffelse av det nødvendige kvantum narkotika.

⁴⁹ Rt-1998-407 s. 409.

⁵⁰ Se bl.a. Rt-1998-407, Rt-2000-1223 og Rt-2000-1482.

Viktig ved vurderingen av om grunnvilkåret er oppfylt er hvem som har tatt initiativ til handlingen. Dersom handlingen er initiert av politiet mister den noe av sin rettsstridige karakter. Er det politiet som direkte eller indirekte har tatt initiativ til handlingen, taler dette mot at grunnvilkåret er oppfylt.⁵¹ Dette ble også uttalt i Rt-1993-473. Saken gjaldt piratdro-sjevirkksomhet, og spørsmålet var om politiet hadde brukt ulovlig provokasjon for å avdek-ke den straffbare handlingen. Sentralt i vurderingen av om grunnvilkåret var oppfylt, stod det faktum at forholdet klart var initiert av politiets medhjelpere. Dette ble avgjørende for at grunnvilkåret ikke var oppfylt, og tiltalte ble derfor frifunnet.

Videre er det av betydning hvorvidt det allerede eksisterer et kriminelt marked for den straffbare handlingen.⁵² Dette kravet er særlig kommet til uttrykk i avgjørelsen i Rt-1998-407, «Skrik I»-saken. Saken gjaldt forsøk på heleri av Munchs maleri «Skrik», og det ble reist spørsmål ved om politiet ved sin opptreden hadde fremprovosert heleriforsøket. Poli-tiet brukte kontaktpersoner til å sørge for at det ble gitt melding til tyvene om at en ameri-kansk institusjon var interessert i å finansiere en løsesum for maleriet. Det var tiltalte som tok initiativ til handlingen, og hans hensikt var hele tiden å bidra til at maleriet ble utlevert mot løsesummen. Men retten fant likevel at dersom «[...] politiets aksjon tenkes borte, sy-nes det helt uklart når og hvorledes en tilbakelevering mot en løsesum i tilfelle kunne vært gjennomført».⁵³ Etter rettens mening var det kriminelle markedet for denne typen handling så snevert at et videresalg fremsto som vanskelig for tiltalte å organisere. De fant derfor at provokasjonen var i strid med grunnvilkåret, og tiltalte ble derfor frifunnet på dette tiltale-punktet.

Det er både i rettspraksis og ved Riksadvokatens rundskriv godtatt at politiet kan være år-sak til visse endringer i tid, sted og utførelse. Endringer i tid vil kunne øke sannsynligheten for at politiets innblanding virker motiverende for den mistenkte, og fremstår fra et retts-

⁵¹ RA-2000-2 del III pkt. 2.2.

⁵² RA-2000-2 del III pkt. 2.2 og Auglend (2004) s. 300.

⁵³ Rt-1998-407 s. 410.

sikkerhetsperspektiv derfor som betenkelig. Særlig gjelder dette der hvor politiet søker å fremskynde overleveringen. Dette var tilfellet i Rt-1984-1076. Faktum i saken var at politiet hadde trådt inn i en mistenks telefonkontakt med utenlandsk narkotikaleverandør og avtalt levering i Norge. Det ble stilt spørsmål ved om bevisene måtte avskjæres på grunnlag av at de var fremskaffet ved bruk av ulovlig provokasjon. Spørsmålet om visse endringer i tid ble tatt opp i dommen. De domfelte bebreidet politiet for å ha gitt uttrykk for å være under tidspress, og at de derfor søkte å fremskynde leveringen. Retten kom her til at det i betraktning av risikoen for at leverandørene skulle få kjennskap til at siktede – D – var varetektsfengslet, var rimelig at politiet ønsket å få avviklet overleveringen så snart som mulig.⁵⁴ Ved avgjørelsen ble det foretatt en forholdsmessighetsvurdering mellom behovet for gjennomføring av leveransen på den ene side, og betenkelighetene ved endringer i tiden på den andre. Behovet for å få gjennomført provokasjonen veide i dette tilfellet tyngre fordi en utsettelse kunne ha medført at politiet ble avslørt.

Spørsmålet om endring av sted ble også tatt opp i dommen. En av de tiltalte – A – gjorde under rettssaken gjeldende at politiets inngripen førte til at han ble inndratt i den straffbare handlingen, og at tiltalen for hans del var fremprovosert av politiet. Bakgrunnen var at hovedmannens samarbeidspartner – B – opprinnelig ønsket at partiet skulle leveres i København, men politiets representant klarte å overtale B til å foreta leveransen i Oslo. Som følge av denne endringen i sted, ble A koblet inn som kurer for å transportere varene til Oslo. A hadde i politiavhør gitt uttrykk for at hans opprinnelige oppdrag var å transportere narkotikapartiet til Danmark, men at destinasjonen ble endret til Norge. Retten kom til at «[...] politiets mulige bidrag til at A ble trukket inn i saken, er for fjernt og indirekte til at det kan sies at politiet har fremkalt det straffbare forhold fra hans side».⁵⁵ Retten la vekt på at hvordan stoffet skulle bringes til Norge var et spørsmål som lå utenfor politiets innflytelse og kontroll. En slik endring i sted måtte derfor kunne godtas.

⁵⁴ Rt-1984-1076 s. 1082.

⁵⁵ Rt-1984-1076 s. 1083.

Problemstillinger knyttet til spørsmålet om endringer i tid, sted og utførelse har vært oppe i flere rettsavgjørelser i perioden 1992-2000.⁵⁶

2.4.2 Øvrige materielle vilkår

2.4.2.1 Mistankevilkåret

I Rt-1984-1076 ble på side 1081 gjort klart at det etter Riksadvokatens retningslinjer er en forutsetning for bruk av etterforskning med provokasjonspreg i narkotikasaker at det foreligger sterk mistanke om narkotikaforbrytelse. Dette ble for første gang lagt til grunn i de interne retningslinjene fra 1980.⁵⁷ Skjellig grunn til mistanke, herunder sannsynlighetsovervekt, er i utgangspunktet ikke tilstrekkelig.

Mistankevilkåret er ikke eksplisitt videreført i Riksadvokatens nye rundskriv om provokasjon som etterforskningsmiddel. Det forutsettes nå at mistankegraden inngår i vurderingen av hvorvidt grunnvilkåret er oppfylt. Når det foreligger sterk mistanke om kriminell aktivitet, vil politiets handling vanskelig kunne kriminalisere ellers lovlydige borgere fordi mistanken tilsier at objektet med stor sannsynlighet ville ha begått den straffbare handlingen også uavhengig av politiets innblanding.⁵⁸

I følge Roald Hopsnes er det flere måter å vurdere mistankekravet på.⁵⁹ Etter hans mening kan én vurderingsnorm være om objektet notorisk begår slike straffbare handlinger. Vurderingen beror da på om objektet vanligvis begår denne typen kriminell virksomhet, typisk at objektet hører til et organisert kriminelt miljø. En vurdering etter nevnte vurderingsnorm ble trukket frem i Rt-2000-1482 hvor det heter på side 1486 at: «Politiet har ved å la aksjonen fortsette etter at D trakk seg, gjort det mulig å finne frem til flere deltakere i narkotikamiljøet». Her er det snakk om personer som allerede hører til et kriminelt miljø, og som

⁵⁶ Bl.a. Rt-1993-473, Rt-1998-407, Rt-2000-1223.

⁵⁷ Dorenfeldt (1978) s. 301.

⁵⁸ Hopsnes (2003) s. 102.

⁵⁹ Hopsnes (2003) s. 102-103.

derfor ville ha blitt involvert i samme type kriminell virksomhet innen kort tid, uavhengig av politiets rolle. Faren for å kriminalisere lovlydige borgere er liten i de tilfellene der det foreligger sterk mistanke, noe som også er bakgrunnen for vilkåret.

En annen måte å vurdere mistankekravet på, er i følge Hopsnes en vurdering av hvorvidt det i det konkrete tilfelle forelå mistanke eller konkrete holdepunkter for at objektet hadde vilje til å utføre den aktuelle straffbare handling.⁶⁰ Dette var tilfelle i Rt-1994-319, «Piratdrosjedom II». Høyesterett sluttet seg til byrettens uttalelser da den la til grunn at tiltaltes opptreden, med tanke på at han allerede hadde tatt to turer med piratdrosjen, tilsa at dersom han ikke hadde tatt turen med de to vitnene, så ville han ha tatt den med andre passasjerer. Det avgjørende for domfellelse var således at det forelå mistankegrunnlag som tilsa tilstrekkelig vilje til å begå overtredelsen.

At det stilles krav til mistankens styrke er med på å avhjelpe eventuelle betenkeligheter ved bruk av denne inngripende etterforskningsmetoden. Kriminaliseringsfaren fremstår som vesentlig lavere i de tilfellene der politiet kan bevise at det foreligger sterk mistanke om kriminell aktivitet, eller der det kan bevises at mistenkte har tilstrekkelig vilje til å gjennomføre en straffbar handling. Sjansen for å kriminalisere ellers lovlydige borgere vil være svært liten. Dette er også med på å ivareta rettssikkerhetshensynet. Der politiet sitter på informasjon som gir grunnlag for sterk mistanke, vil ikke den mistenktes interesser lenger være like beskyttelsesverdige.

2.4.2.2 Kriminalitetsvilkåret

Provokasjon som etterforskningsmetode kan bare benyttes ved alvorlige straffbare handlinger.⁶¹ Det ble også lagt til grunn i Rt-1984-1076 som gjaldt grov narkotikaforbrytelse. Høyesterett uttalte i dommen at «[m]etoden bør således bare kunne aksepteres ved alvorli-

⁶⁰ Hopsnes (2003) s. 103.

⁶¹ RA-2000-2 del III pkt. 2.1 og Ot.prp. nr. 64 (1998-1999) s. 124.

ge lovovertrædelser...». ⁶² Her nevnes narkotikaforbrytelser, men det er lagt til grunn at dette ikke representerer noen begrensning. Det må derfor stilles spørsmål ved hva som nærmere ligger i dette vilkåret.

I «Skrik I»-saken uttalte Høyesterett at den ikke hadde innvendinger mot at etterforskningsmetoden også ble brukt i saker om alvorlig vinningskriminalitet. Hvorvidt vinningskriminaliteten kan sies å være alvorlig, beror på en vurdering av omfang, organisering og verdi. Førstvoterende uttaler i dommen at sakens karakter av vinningsforbrytelse ikke vil være avgjørende for om metoden kan tas i bruk. Retten fant at dette var en sak der alvoret og situasjonen for øvrig tilsa at bruk av ekstraordinære etterforskningsmetoder måtte tillates. Til støtte for dette synspunktet pekte retten på strafferammen, maleriets økonomiske og ideelle verdi, og på at vanlige etterforskningsmetoder fremsto som utilstrekkelige. ⁶³

I Piratdrosjedom I uttalte Høyesterett at det «[v]ed bedømmelsen av om det dreier seg om slik kriminalitet at etterforskningsmetoder av denne art kan aksepteres, bør man nok ikke bare se på strafferammen, men også ta hensyn til den samfunnsmessige betydning av å bekjempe nettopp denne form for kriminalitet». ⁶⁴ Vi ser av dette at det avgjørende for om metoden kan tas i bruk, er en helhetsvurdering av sakens natur.

Det er lagt til grunn at det er adgang til å benytte provokasjon som etterforskningsmetode for å avsløre seksuelle overgrep mot barn. ⁶⁵ Dette er en høyst aktuell problemstilling i dagens internettsamfunn. Blant annet vil provokasjon over internett reise spørsmål ved om fremskaffede bevis kan fremlegges eller om de må avskjæres fordi de er ulovlig ervervet.

⁶² Rt-1984-1076 s. 1080.

⁶³ Rt-1998-407 s. 409.

⁶⁴ Rt-1993-473 s. 475.

⁶⁵ RA-2000-2 del III pkt. 2.3.

Rt-2011-1455 gjaldt forsøk på overtredelse av strl. § 201a om grooming.⁶⁶ Retten redegjorde her for vilkårene for bruk av provokasjon som etterforskningsmetode, og la uten videre til grunn at metoden kunne brukes ved den type overtredelse som saken gjaldt. Høyesterett konkluderte her med at det forelå en privat provokasjon, men saken illustrerer likevel at det er adgang til å bruke provokasjon under etterforskningen av denne typen lovovertridelser.

Det samme må gjelde for bekjempelse av spredning av barnepornografi. Sistnevnte lovovertrедelse har en forholdsvis lav strafferamme, men ut fra et samfunnsskadelig perspektiv er det svært viktig å bekjempe og forebygge denne form for kriminalitet.⁶⁷ Riksadvokaten har anerkjent at metoden må kunne brukes i disse tilfellene.⁶⁸ Overgrep mot barn forekommer for det første ved distribusjon av slikt materiale. Videre vil etterspørselen etter slikt materiale legge grunnlaget for nye overgrep. De tradisjonelle etterforskningsmetodene strekker ikke alltid til her, noe som gjør at det er åpnet for bruk av ekstraordinære etterforskningsmetoder i disse tilfellene.

Riksadvokaten har ikke funnet det hensiktsmessig å gi en detaljert redegjørelse for ved hvilke typer kriminalitet provokasjon kan benyttes. Hvorvidt metoden kan anvendes må bero på en vurdering av kriminalitetens omfang og/eller karakter. Kommer man etter en slik vurdering til at kriminaliteten representerer et alvorlig samfunnsproblem, bør metoden kunne brukes under forutsetning av at de øvrige vilkår er oppfylt.⁶⁹

2.4.2.3 Subsidiaritetsvilkåret

Provokasjon skal i utgangspunktet være et sekundært etterforskningsmiddel. I subsidiaritetsvilkåret ligger det et krav om at tradisjonelle etterforskningsmetoder må være utilstrek-

⁶⁶ Straffeloven § 201a rammer den som har avtalt møte med et barn under 16 år, med forsett om å begå en handling som nevnt i §§ 195, 196 eller 200 annet ledd.

⁶⁷ Straffeloven § 204a, såkalt «grooming». Strafferammen er på bøter eller fengsel i inntil 3 år.

⁶⁸ RA-2000-2 del III pkt. 2.3.

⁶⁹ RA-2000-2 del III pkt. 2.3.

kelige eller fremstå som utilstrekkelige for avdekking av den kriminelle virksomhet. Dette ble lagt til grunn i Rt-1984-1076, der retten uttalte på side 1080 at metoden kan tas i bruk «[...] bare når vanlige etterforskningsmetoder må anses utilstrekkelige».⁷⁰

I dette ligger det ikke et krav om at politiet i det konkrete tilfellet må ha forsøkt og nå frem på tradisjonelt vis. I noen tilfeller vil det allerede fra starten av være klart at tradisjonell etterforskning ikke vil gi resultater.⁷¹ Et eksempel på dette er Rt-1984-1076. De tiltalte anførte at subsidiaritetsvilkåret ikke var oppfylt. Til dette uttalte førstvoterende på side 1082 at «påtalemyndigheten [hadde] forsvarlig grunnlag for å anta at andre etterforskningsskritt ikke ville lede til et tilfredsstillende resultat». Etter rettens mening var det på grunnlag av den informasjon politiet satt inne med nærliggende å anta at de ikke ville ha lyktes med å uskadeliggjøre organisasjonen dersom provokasjon ikke hadde blitt iverksatt.

Subsidiaritetsvilkåret gjenspeiler det faktum at provokasjon er en inngripende etterforskningsmetode som politiet kun skal gripe til i de tilfellene der det er absolutt nødvendig. Sammen med kontrollvilkåret er det med på å minske risikoen for misbruk av metoden.

2.4.3 Prosessuelle vilkår

2.4.3.1 Forenlighet med prosessuelle grunnprinsipper

Utarbeidelsen av vilkårene for bruk av provokasjon er i stor grad utledet av de alminnelige prosessuelle grunnkrav.⁷² Om dette uttalte Høyesterett i Rt-1984-1076 på side 1079: «I mangel av lovregulering må skrankene bero på slike alminnelige rettsprinsipper som ligger til grunn for vår strafferettspleie». Det må stilles opp flere krav til en god prosessordning. Sentrale hensyn som vår prosessordning bygger på er bl.a. at rettergangen skal være betryggende, tillitsvekkende og hensynsfull.

⁷⁰ Jf. også Rt-1993-473.

⁷¹ RA-2000-2 del III pkt. 2.4.

⁷² RA-2000-2 del III pkt. 2.1.

Selve grunnprinsippene bygger på en forestilling om at man ved å etterleve disse prinsippene vil få en god prosess.⁷³ Noen sentrale grunnprinsipper i straffeprosessen som er aktuell for provokasjonsspørsmålet er det kontradiktoriske prinsipp og prinsippet om favor defensionis. Det kontradiktoriske prinsipp innebærer at det ikke skal avsies dom uten at partene har fått anledning til å uttale seg. Dette bidrar til å få saken best mulig opplyst og videre til at man oppnår en materielt riktig dom. Bakgrunnen for prinsippet om favor defensionis er at tiltalte er den svake part i en straffesak. Påtalemyndigheten har et betydelig overtak både rettslig og faktisk. For å jevne ut denne ubalansen gis den tiltalte en rekke rettigheter under saken, deriblant et forbud mot selvinkriminering. Helt sentralt står dessuten rettsikkerhetsprinsippet. Kjernen i prinsippet er at den enkelte skal være beskyttet mot overgrep og vilkårlighet fra statens side, og samtidig kunne forutberegne sin rettsstilling og forsvare sine rettslige interesser.

I Rt-1998-407 ble tiltalte frifunnet på grunnlag av at kontrollen av etterforskningen ikke var i henhold til de retningslinjer som er trukket opp. For dårlig kontroll førte til at den manglet notoritet slik at tiltalte og hans forsvarer ikke kunne gis innsyn i det som skjedde, og dermed ikke fikk mulighet til å imøtegå aktorats anførsler. Dette er et klart brudd på det kontradiktoriske prinsipp. Retten kom til at etterforskningen hadde så store mangler at tiltalte måtte frifinnes.

Ved avgjørelsen i Rt-1999-1269, «Verksbetjentdommen», ble det gjort gjeldende at politiet ved sin provokasjon hadde fratatt tiltalte hans rett til å forholde seg taus. Dette er et brudd på forbudet mot selvinkriminering som er en del av favor defensionis-prinsippet.⁷⁴ Saken gjaldt en verksbetjent som var mistenkt for å ha hjulpet en innsatt med rømme. For å skaffe bevis for dette utstyrte politiet tysteren med lydbåndopptaker, og fikk ham til å fange opp den mistenktes forklaring på tape. Retten anså beviset for å være ulovlig ervervet. Retten uttalte på side 1271 at «[d]et er et grunnleggende rettsstatsprinsipp at den som er mistenkt

⁷³ Hov (2009) s. 113.

⁷⁴ Selvinkrimineringsprinsippet er forankret i strpl. § 232, EMK art. 6 (1) og SP art. 14 nr. 3 litra g.

for en straffbar handling, har rett til å forholde seg taus, og ikke har noen plikt til å bidra til egen straffellelse». Kravet om forenlighet med prosessuelle grunnprinsipper var ikke oppfylt, og provokasjonen var derfor å anse som ulovlig. Dommen ble derfor opphevet.

Vilkåret står helt sentralt, og de prosessuelle grunnprinsippene har vært utgangspunktet ved utformingen av retningslinjene som i dag er å anse som gjeldende rett. Vi kan ikke stå inne for et regelsett som er i uoverensstemmelse med de prinsipper som vi anser å være grunnleggende for vår prosessordning.

2.4.3.2 Krav om beslutningskompetanse

Det følger av Riksadvokatens rundskriv at «[b]eslutningen skal treffes av statsadvokaten i distriktet».⁷⁵ Tidligere måtte Riksadvokatens samtykke innhentes, men dette er det i senere tid gått tilbake fra. Bakgrunnen for dette er at Riksadvokaten er klageorgan, og dette hindrer ham i å bli inhabil i en eventuell etterfølgende klagesak.⁷⁶ Selve anmodningen om å ta i bruk ekstraordinære etterforskningsmetoder skal fremmes av politimesteren. Med statsadvokatens samtykke, kan politimesteren bestemme at også andre av påtalemyndighetens tjenestemenn kan fremme slik anmodning. I politimesterens fravær kan hans faste stedfortreder ta avgjørelsen om hvorvidt slik anmodning skal fremmes.

Kravet om beslutningskompetanse er formulert i Rt-1984-1076 og gjengitt i Rt-1998-407. Vilkåret ble ikke nærmere redegjort for, men det ble henvist til Riksadvokatens interne retningslinjer gitt i 1980. Etter Riksadvokatens mening vil et vilkår om at avgjørelse må treffes på sjefsplanet, sikre at det ikke fremprovoserer straffbare handlinger som ellers ikke ville blitt begått.⁷⁷

⁷⁵ RA-2000-2 del III pkt. 2.4.

⁷⁶ Hopsnes (2003) s. 110.

⁷⁷ Dorenfeldt (1979) s. 301.

2.4.3.3 Kontrollkravet

Riksadvokaten fastslår videre at metoden skal gjennomføres under nødvendig kontroll.⁷⁸ Før politimesterens anmodning sendes til overordnet påtalemyndighet, og før statsadvokaten treffer endelig avgjørelse, skal det være utarbeidet en plan for hvordan provokasjons-handlingen skal utføres. Provokasjonen må gjennomføres på en slik måte at politiet har kontroll med og kan dokumentere hva som skjer. I kontrollkravet ligger det også en forutsetning om at de involvertes sikkerhet må være ivaretatt. Dette er fastsatt av Høyesterett i Rt-1984-1076 på side 1080 der det uttales at «det [kan] være grunn til å stille nærmere krav til utførelsesmåten, og likeledes til den beslutningsprosess og kontroll som finner sted innenfor påtalemyndigheten». Dette bekreftes også i Rt-2000-1482 der retten på side 1488 legger til grunn at en betryggende dokumentasjons- og kontrollordning sikrer påliteligheten av etterforskningsresultatet.

Bakgrunnen for vilkåret er at effektiv kontroll begrenser faren for misbruk og sikrer god notoritet ved en eventuelt etterfølgende rettssak. Siden denne etterforskningsmetoden i utgangspunktet ligger på siden av de metoder som tillates, er det viktig at politiet dokumenterer hvert steg av etterforskningen slik at de i ettertid kan avvise eventuelle spørsmål om misbruk av myndighet.

I «Skrik I»-saken ble det fra tiltaltes side gjort gjeldende at utførelsen og kontrollen med etterforskningen var i strid med Riksadvokatens instruks. Særlig ble det pekt på at politiet manglet en detaljert plan for gjennomføringen. Den manglet dessuten notoritet, slik at tiltalte og hans forsvarer ikke kunne gis innsyn i etterforskningen. Førstvoterende fant på grunnlag av dette at etterforskningen var beheftet med så mange mangler og betenkeligheter at den ikke kunne utgjøre grunnlag for domfellelse.⁷⁹ Under enhver politietterforskning kreves det at alt av betydning som kommer frem under etterforskningen skal nedskrives i

⁷⁸ RA-2000-2 del III pkt. 2.4.

⁷⁹ Rt-1998-407 s. 412.

en rapport fra vedkommende politimann.⁸⁰ Dette kravet skjerpes ytterligere når etterforskningen er av utradisjonell karakter. Ved manglende kontroll øker faren for at vesentlige rettssikkerhetshensyn blir tilsidesatt. I nevnte sak ble tiltalt rett til kontradiksjon, som er et grunnleggende prosessuelt prinsipp i norsk rett, tilsidesatt. Utfallet måtte derfor bli friinnelse.

2.5 Den videre fremstilling

Disse vilkårene utgjør samlet sett grensen mellom den lovlige og den ulovlige provokasjon. Provokasjonen vil etter dette være ulovlig i to relasjoner: For det første der politiet har fremprovosert en straffbar handling som ellers ikke ville blitt begått. For det andre der politiet ellers har handlet i strid med vilkårene for provokasjon. Dette reiser videre spørsmål om hvilken betydning ulovligheten får for den etterfølgende rettssaken. Denne problemstillingen skal jeg gjøre rede for i det følgende.

⁸⁰ Andenæs (2009) s. 256 og politiinstruksen § 7-6.

3 Bevisavskjæring

3.1 Prinsippet om fri bevisførsel

3.1.1 Generelt om prinsippet

Utgangspunktet i norsk rett er at partene kan føre de bevis som de mener er relevant for saken, jf. straffeprosessloven av 22. mai 1981 nr. 25 (strpl.) § 292 andre ledd. Prinsippet skal bidra til at saken blir best mulig opplyst slik at man oppnår en materielt riktig dom. Selv om dette er utgangspunktet må det gjøres en del begrensninger i denne adgangen. Høyesterett har i flere saker tatt utgangspunkt i prinsippet om fri bevisførsel og videre uttalt at det må foreligge et særskilt rettskildemessig grunnlag for at et bevis skal kunne nektes ført.⁸¹

Det materielle sannhets prinsipp må avveies mot andre sentrale hensyn på området, herunder bl.a. hensynet til hurtighet, effektivitet og kostnad. Videre vil rettssikkerhets- og personvern hensyn sette skranker for hvilke bevis som kan tillates ført. Enkelte bevisforbud er så godt forankret i rettspraksis at man kan si at det gjelder en hovedregel for bevisavskjæring av enkelte typer bevis, eksempelvis gjelder dette for innhenting av taushetsbelagt informasjon. Utgangspunktet er likevel fri bevisførsel, og eventuelle innskrenkninger krever rettslig grunnlag.

3.1.2 Unntak fra prinsippet

Avskjæring av bevis på grunnlag av ulovlig erverv er bare ett av flere selvstendige avskjæringsgrunnlag, og politiprovokasjon er en undergruppe av denne. Spørsmålet om avskjæring av bevis har vært behandlet i en rekke forskjellige sakstyper med forskjellig tilnærningsmåte og resultat. Det er derfor nærliggende å stille spørsmål ved om det er rettskildemessig grunnlag for å oppstille ett avgrenset regelsett om forbud mot ulovlig ervervet

⁸¹ Torgersen (2009) s. 22. Bl.a. Rt-2002-1744 s. 1746.

bevis. Høyesterett har gjentatte ganger understreket at avskjæringsspørsmålet må vurderes konkret i den enkelte sak.⁸² Støtte for dette synspunktet finner vi også i forarbeider og juridisk litteratur.⁸³ På den annen side har Høyesterett i en rekke tilfeller formulert seg generelt, og oppstilt en regel som gir grunnlag for å anta at det finnes ett regelsett for bevis ervervet på ulovlig måte. I Rt-2002-1500 viser retten på side 1502 generelt til «den ulovfestede bevisavskjæringsregel som gjelder i norsk rett». Saken var av sivilprosessuell karakter og gjaldt ulovlig ervervede bevis i en avskjedssak, men den generelle utformingen av ordlyden gir dommen overføringsverdi til tilsvarende problemstilling i straffeprosessen.

3.2 Reglene om ulovlig ervervet bevis

3.2.1 De ulovfestede reglene om bevisavskjæring

Straffeloven av 1887 tok ikke nærmere stilling til hvilken betydning det har for bevisføringsadgangen at beviset er ulovlig fremskaffet. I forarbeidene til loven ble det tilsynelatende lagt til grunn at det er uten betydning hvordan beviset er tilveiebrakt. I likhet med loven fra 1887 tar heller ikke gjeldende lov stilling til spørsmålet om bevisavskjæring som følge av ulovlig beviserverv. I innstilling om rettergangsmåten i straffesaker uttalte komiteen at det ikke lar seg gjøre å gi noe generelt svar på spørsmålet om hvilken virkning prosessuelle feil skal ha for bevisføringsadgangen. Etter komiteens mening bør hovedregelen være at beviset kan føres til tross for feilen, med mindre lovgrunnen for vedkommende prosessuelle regel tilsier det motsatte.⁸⁴

Før prosessreformen ble det lagt til grunn i rettspraksis og juridisk teori at det ikke var adgang til å føre bevis som var fremskaffet på ulovlig eller utilbørlig måte. I sivilprosessen er regelen nå lovfestet i tvisteloven av 17. juni 2005 nr. 90 (tvl.) § 22-7. En lovregulering for straffeprosessens del ble ansett som vanskelig gjennomførbart og unødvendig med tanke på

⁸² Se bl.a. Rt-1991-616 og Rt-1994-1139.

⁸³ NUT-1969-3 s. 197. Andenæs (2009) s. 241 og Bratholm (1959) s. 117.

⁸⁴ NUT-1969-3 s. 197.

den beskjedne praktiske betydning problemstillingen har hos oss. Komiteen fant det derfor mest hensiktsmessig å overlate løsningen til teori og praksis.⁸⁵

Den første høyesterettsavgjørelsen som reiste spørsmålet og som henviste til lovforarbeidene kom i Rt-1984-1076. Det var i saken uklart hvilken rettsvirkning det ville ha dersom et bevis var ulovlig ervervet. Retten uttalte på side 1079: «[...] at straffeprosessloven ikke gir noen klar anvisning på hvilken virkning det har om påtalemyndigheten har ervervet bevis ved hjelp av etterforskningsmetoder som ikke kan aksepteres». Det ble uttalt at det mest naturlige ville være at påtalemyndigheten avstår fra å reise tiltale. Dersom saken likevel blir bragt inn for domstolene, vil det oppstå spørsmål om avskjæring av beviset.

Den første avgjørelsen som tar regelsettet i nærmere øyesyn er Rt-1991-616. Retten slo her fast at ikke ethvert ulovlig innhentet bevis skal nektes ført. Førstvoterende la til grunn at avgjørelsen må treffes ut fra en konkret bedømmelse, og viste til straffeprosesskomiteens uttalelser ved forberedelsene til ny straffeprosesslov.⁸⁶ Ved bedømmelsen må det legges vekt både på de prinsipielle hensyn og på forholdene i den konkrete sak. Reglene om forbud mot ulovlig ervervet bevis har senere blitt utviklet i en rekke dommer på 1990- og 2000-tallet.

3.2.2 Overordnede hensyn i bevisforbudsvurderingen

3.2.2.1 Sakens opplysning

I forberedelsen til en hovedforhandling vil det være et overordnet mål å danne et mest mulig utfyllende og riktig bilde av hendelsesforløpet. Bevisføringen skal hjelpe domstolen til å komme til et materielt riktig resultat. Hensynet til sakens opplysning taler derfor mot avskjæring av ulovlig ervervede bevis. Retten viste til dette hensynet i Rt-1991-616 og uttalte at hensynet til sakens opplysning talte for føring av beviset. Med unntak av tilfeller der det

⁸⁵ Dette standpunktet tok også utvalget i Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) s. 139.

⁸⁶ NUT-1969-3 s. 197.

må stilles spørsmål ved påliteligheten av beviset som følge av ulovligheten, vil hensynet til sakens opplysning alltid trekke i retning av føring av beviset.⁸⁷

3.2.2.2 Tiltaltes integritet

Hensynet til ivaretagelse av tiltaltes integritet kan være et moment som taler i retning av avskjæring av det ulovlige beviset. Under etterforskningen og straffesaken må det kreves at de involverte har ivaretatt tiltaltes rettssikkerhet og personvern. Dersom det er begått en krenkelse under beviservervet, vil det oppstå spørsmål om føring av beviset vil innebære en gjentatt krenkelse overfor tiltalte. Gjentakelseskriteriet er nærmere behandlet nedenfor i punkt 3.3.2.

3.2.2.3 Disiplinærhensyn

Avskjæring av beviset vil kunne ha en oppdragende og preventiv effekt på politiet. Dersom man gjør politietaten oppmerksom på at overtredelse av vilkårene for provokasjon kan få så alvorlige følger som avskjæring, vil det virke avskrekkende og motvirke tilsvarende feil for fremtiden. Man skal likevel være tilbakeholdne med å begrunne en avskjæring utelukkende på grunnlag av disiplinærhensyn. En strafferetts sak er ikke en arena for retteføring av politiet. Dette synet ga straffeprosesslovkomiteen uttrykk for da de gjorde gjeldende at uønsket adferd innen etaten mest hensiktsmessig lar seg motvirke ved administrative og disiplinære forholdsregler.⁸⁸ Hensynet kan likevel tillegges vekt som et moment i en helhetsvurdering av avskjæringsspørsmålet.

3.2.2.4 Rettsfølelsen

Med rettsfølelse menes befolkningens oppfatning av spørsmålet. At hensynet til rettsfølelsen er et relevant hensyn i avskjæringsspørsmålet ble lagt til grunn av Høyesterett i Rt-1991-616 og av straffeprosesslovkomiteen i innstillingen til ny straffeprosesslov.⁸⁹ Komiteen legger vekt på at føring av beviset vil kunne oppfattes som støtende, særlig i tilfeller

⁸⁷ Kostveit (1995) s. 54.

⁸⁸ NUT-1969-3 s. 197.

⁸⁹ NUT-1969-3 s. 197.

der ulovligheten er en følge av grove brudd på regelverket. Ved vurderingen av om det vil virke støtende er det de reelle hensyn som blir avgjørende for utfallet. Det er vanskelig å si noe konkret om hva folk flest mener er støtende. Vurderingen vil derfor ofte baseres på dommernes subjektive oppfatning av hva som er støtende.

3.2.2.5 Allmenn- og individualpreventive hensyn og hensynet til tillit

Dersom beviset avskjæres og notorisk kriminelle som følge av dette slipper straff, vil det kunne ha uheldige individual- og allmennpreventive virkninger. De preventive virkningene vil la vente på seg når gjerningspersonen slipper straff og allmennheten ser at straffbare handlinger ikke får følger. Prevensjonshensynet står i tilknytning til hensynet til tillit, som i dette henseende kan trekke i begge retninger. At kriminelle går fri på grunn av feil begått av politiet kan på den ene side skade tilliten mellom politi og publikum. På den annen side kan det inngi tillit, særlig til domstolen, at ulovlig ervervede beviser ikke tillates ført. Vår prosessordning bygger på prinsippet om rettferdig rettergang, og etterlevelse anses derfor som viktig for å ivareta publikums tillit til domstolen.

3.3 Vilkår for avskjæring som følge av ulovlig beviserverv

3.3.1 Beviset må være fremskaffet på en ulovlig eller utilbørlig måte

Høyesterett har oppstilt som grunnvilkår for avskjæring at beviset er fremskaffet på en ulovlig eller utilbørlig måte.⁹⁰ I prinsippavgjørelsen i Rt-1991-616 som gjaldt underslag fra arbeidsgiver og påfølgende spørsmål om hvorvidt videobevis måtte avskjæres, kom retten til at det første spørsmålet som reises er hvorvidt man står overfor et ulovlig ervervet bevis. Dersom man kommer til at det er tilfelle, bli det neste spørsmålet om beviset skal tillates ført. For å kunne ta stilling til om beviset er ulovlig ervervet, må innholdet i ulovlighetsbegrepet fastlegges nærmere.

⁹⁰ Begrepet «utilbørlig» gir anvisning på tilfeller der ervervelsen anses som ulovlig, men ikke er i strid med formell lov. I Rt-1997-795 ble det slått fast at den ulovfestede adgang til å kreve bevis avskåret måtte rekke lenger enn til bare å omfatte bevis som er skaffet til veie ved en straffbar handling. Dommen gjelder sivilprosess, men innholdet har overføringsverdi til straffeprosessen.

Den tradisjonelle forståelsen av begrepet «ulovlig» er «noe som er i strid med gjeldende rett», herunder både skrevne og uskrevne regler. Et bevis vil derfor være ulovlig innhentet når det er innhentet i strid med gjeldende rett. For å kunne ta stilling til om provokasjonen er i strid med de ulovfestede reglene blir den øvre grensen for provokasjon sentral. Der politiet ikke har overholdt vilkårene for bruk av provokasjon må provokasjonen normalt bli å anse som ulovlig. Det er lagt til grunn at der grunnvilkåret ikke er oppfylt må provokasjonen alltid anses som ulovlig. Hvilke følger brudd på de øvrige materielle vilkårene vil få, har ikke vært behandlet av Høyesterett. Det må likevel antas at brudd på de øvrige materielle vilkårene vil medføre at provokasjonen blir å anse som ulovlig. I tilfeller der de materielle vilkårene er oppfylt men det foreligger brudd på noen av de prosessuelle vilkårene, vil spørsmålet om hvorvidt provokasjonen må anses som ulovlig bero på en totalvurdering av etterforskningen. Støtte for dette finnes i straffeprosesslovkomiteens innstilling, der det gjøres gjeldende at det er uklart hvilken betydning prosessuelle feil skal ha for bevisføningsadgangen.⁹¹

Dette var vurderingstema i Rt-1998-407. Retten fant at grunnvilkåret var oppfylt, og at ulovlighetsspørsmålet derfor måtte avgjøres etter en vurdering av om de prosessuelle vilkårene var oppfylt. Etter en helhetsvurdering av etterforskningen kom retten til at den inneholdt så mange mangler at den ikke kunne danne grunnlag for domfellelse.

Spørsmålet var også oppe i en avgjørelse fra Borgarting lagmannsrett i RG-2012-952. Saken gjaldt forsøk på bedrageri, og spørsmålet i ankesaken var om domfellelsen bygget på en ulovlig provokasjon. Retten kom til at grunnvilkåret var oppfylt. Spørsmålet var om etterforskningen for øvrig var i overensstemmelse med Riksadvokatens retningslinjer. Særlig ble det reist spørsmål ved om beslutningen ble truffet av kompetent myndighet og om etterforskningen oppfylte kontrollvilkåret. Retten kom til at det var mangler ved de proses-

⁹¹ NUT-1969-3 s. 197.

suelle aspektene av etterforskningen, men konkluderte med at den likevel kunne danne grunnlag for domfellelse. Det ble lagt vekt på at manglene ikke var av en slik karakter at de hadde virket inn på utfallet av etterforskningen. I utgangspunktet legges det normalt ikke særlig stor vekt på underrettsdommer fordi de ikke har samme autoritet som avgjørelser avsagt i Høyesterett.⁹² Når jeg i dette tilfelle finner å vektlegge dommen, er det på grunn av det beskjedne antall avgjørelser på området og fordi den henviser til Rt-1998-407 til støtte for drøftelsen.

Implisitt i formuleringen «avskjæring av ulovlig ervervet bevis» ligger det et krav om årsakssammenheng, dvs. en sammenheng mellom den ulovlighet som er begått og det bevis som er resultat av handlingen. Retten forutsatte dette i Rt-1997-1778, og synspunktet støttes av Bratholm.⁹³ I provokasjonstilfellene vil spørsmålet om årsakssammenheng sjeldent oppstå. Det vil som regel fremstå som klart at beviservervet er en følge av provokasjonshandlingen.

3.3.2 Gjentatt krenkelse

3.3.2.1 Generelt

Kommer man til at beviset er ulovlig ervervet må det videre tas stilling til om beviset på grunnlag at dette må avskjæres. Det er ingen opplagt sak at et bevis som er ervervet ved bruk av ulovlig provokasjon alltid skal avskjæres. Der beviset fremstår som særlig viktig eller der innvendingene mot fremskaffelsen ikke er særlig tungtveiende, kan avskjæring fremstå som urimelig.⁹⁴ I norsk rett har den vanligste oppfatningen av avskjæringsspørsmålet vært at et ulovlig ervervet bevis ikke kan legges frem hvis bruken av det vil innebære en gjentatt rettskrenkelse overfor den annen part.⁹⁵ Det er i de forskjellige rettskildene brukt

⁹² Eckhoff (2000) s. 162.

⁹³ Bratholm (1959) s. 123.

⁹⁴ Hov (2010) s. 777.

⁹⁵ Hov (2010) s. 778.

ulike begreper for å belyse problemstillingen, bl.a. «fortsatt», «ytterligere», «forsterket» og «gjentatt» krenkelse. I det følgende vil jeg bruke «gjentatt krenkelse» om dette temaet.

3.3.2.2 Nærmere om hva som ligger i gjentakelseskriteriet

Gjentakelseskriteriet ble behandlet i «Verksbetjentdommen» i Rt-1999-1269 som gjaldt bevisprovokasjon. Høyesterett ga her klare retningslinjer for bruk av gjentakelseskriteriet. Etter å ha konkludert med at beviset var ulovlig ervervet, gikk retten over til drøftelsen av hvorvidt beviset måtte avskjæres. Innledningsvis i denne drøftelsen uttalte retten at det ved vurderingen av om beviset skal tillates ført, blant annet må legges vekt på om føring av beviset vil representere en gjentakelse eller fortsettelse av det rettsbrudd som ble begått ved ervervelsen, i dette tilfellet brudd på retten til å forholde seg taus. Førstvoterende la til grunn at i tilfeller der føring av beviset vil representere en gjentakelse av rettsbruddet, må beviset nektes ført.⁹⁶ Retten kom til at fremleggelse av beviset ville representere en gjentatt krenkelse i det de la vekt på at brudd på retten til å forholde seg taus er et grunnleggende prinsipp i norsk straffeprosess. Dommen måtte derfor oppheves.

Grunntanken bak bevisforbud i gjentakelsestilfellene er rettighetsbeskyttelse. Vurderingstemaet ved avgjørelsen av om fremleggelsen vil innebære en fortsatt krenkelse, er om krenkelsen er av samme karakter som den som fant sted da beviset ble ervervet. Dersom bruk av beviset derimot representerer en *ny* krenkelse, vil de beskyttelsesverdige interessene som gjorde seg gjeldende på tidspunktet for beviservervet, ikke gjøre seg gjeldende ved fremleggelsen. En viss støtte i denne retning gir forarbeidene til straffeprosessloven når straffeprosesslovkomiteen uttaler at «[h]ovedregelen bør visstnok være at beviset kan føres til tross for feilen, med mindre lovgrunnen for vedkommende prosessuelle regel tilsier det motsatte».⁹⁷ Føring av et ulovlig ervervet bevis vil dessuten kunne oppfattes som en godkjenning fra domstolens side av den fremgangsmåte som ble benyttet. Dette kan av tiltalte oppfattes som en gjentakelse av den krenkelse som ble begått ved ervervet.

⁹⁶ Rt-1999-1269 s. 1272.

⁹⁷ NUT-1969-3 s. 197.

Rettskildene gir ellers liten veiledning når det kommer til innholdet av gjentakelseskriteriet. I forarbeidene uttaler komiteen at det ikke lar seg gjøre å gi noe generelt svar på spørsmålet om hvilken virkning prosessuelle feil bør ha for adgangen til å føre beviset.⁹⁸ Det mest naturlige vil være en sammenligning av de interesser som ligger bak henholdsvis vernet av den krenkede ervervsnorm på den ene side og de interesser som vil bli krenket dersom beviset tillates ført på den andre. Rettsanvenderens oppgave blir således å identifisere de interesser som vil bli krenket, for så å sette interessene opp mot hverandre. I tilfeller der beviset det strides om er det eneste eller det helt sentrale beviset i saken, kan dette tale mot avskjæring av beviset til tross for at det vil representere en gjentatt krenkelse. Dersom viktigheten av beviset er stor, kan krenkelsen i noen grad avhjelpes ved at retten bestemmer at saken skal gå for lukkede dører, jf. domstoloven av 13. august 1915 nr. 5 (dl.) § 127, pålegge de tilstedeværende å holde sakens opplysninger hemmelig, jf. dl. § 128 eller forby at rettsavgjørelsen gjengis offentlig, jf. dl. § 130.

I Rt-1999-1269 var det vernet mot selvinkriminering som ble krenket ved beviservervet, og som representerte en gjentatt krenkelse overfor tiltalte. Mot avskjæring av beviset sto hensynet til befolkningens rettsfølelse og alvorligheten av lovbruddet. Dette var imidlertid ikke nok til å avhjelpe brudd på et så sentralt rettsstatsprinsipp, og retten konkluderte derfor med at beviset skulle vært avskåret. Ved politiprovokasjon vil spørsmålet om fortsatt krenkelse hovedsakelig oppstå i tilfeller der politiet har fremprovosert bevis for et straffbart forhold som allerede er begått, og oftest der provokasjonen medfører en krenkelse av siktedes rett til å forholde seg taus.

Dersom man ved vurderingen kommer til at den samme interesse som ble krenket ved beviservervet også vil bli krenket ved bevisføringen, må man legge til grunn at det foreligger

⁹⁸ NUT-1969-3 s. 197. Se også Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) s. 139.

en gjentatt krenkelse og beviset må avskjæres.⁹⁹ I motsatt fall må man foreta en bred interesseavveining for å avgjøre bevisføringsadgangen.

3.3.3 Interesseavveining

3.3.3.1 Generelt om interesseavveiningen

Når føring av beviset ikke vil innebære en gjentatt krenkelse, må spørsmålet om fremleggelse av beviset avgjøres etter en interesseavveining. Dette har Høyesterett uttrykkelig lagt til grunn i Rt-1999-1269. Rettskildene gir et godt grunnlag for fastsettelse av relevante avveiningsnormer. Høyesterett redegjør i Rt-1999-1269 for hvilke momenter som kan være relevante i vurderingen, når de uttaler på side 1272: «Ved denne avveiningen må det blant annet legges vekt på grovheten av den krenkelse som ble begått ved ervervet av beviset, om den som satt med beviset pliktet å forklare seg eller utlevere dette, hvor alvorlig eller viktig saken er, og bevisverdien av beviset...». Fordi utgangspunktet er fri bevisførsel, er terskelen for bevisforbud satt relativt høyt i disse tilfellene.

3.3.3.2 Relevante momenter i interesseavveiningen

3.3.3.2.1 *Generelt*

Vurderingen av hvorvidt beviset skal tillates ført er svært sammensatt, og hensynene som taler for og i mot er mange. Resultatet vil bero på en helhetsvurdering der man setter de grunnleggende hensynene opp mot hverandre, og hvor de konkrete momentene i den enkelte sak vil være med å påvirke vektleggingen av hensynene.¹⁰⁰

3.3.3.2.2 *Ulovlighetens art*

Grovheten av den krenkelse som ligger til grunn for beviservervet er et helt sentralt moment i interesseavveiningen. I denne vurderingen vil vekten av de krenkede interesser og arten og omfanget av interessekrenkelsen ha stor betydning. Ofte vil brudd på de materielle vilkårene medføre en større krenkelse enn brudd på de prosessuelle vilkårene. Subjektive

⁹⁹ Torgersen (2009) s. 144.

¹⁰⁰ Kostveit (1995) s. 59.

forhold ved beviservervet må også tillegges vekt ved avveiningen. Det er stor forskjell på uaktsomme feil og forsettlig overtredelse av regelverket under etterforskningen. Der politiet med viten og vilje har overtrådt retningslinjene for å skaffe tilveie bevis, vil dette helt klart være et moment som taler for avskjæring av beviset.

Hvorvidt overtredelsen består i en saksbehandlingsfeil kan også være et relevant moment.¹⁰¹ Dersom det kan bevises at saksbehandlingsfeilen kan ha virket inn på utøvelsen, vil dette være et moment som taler i retning av avskjæring. Fremstår derimot feilen som betydningsløs, kan det ses bort fra den, sml. strpl. § 343 (1). I provokasjonstilfellene vil det innebære en saksbehandlingsfeil at beslutning om iverksettelse ikke er truffet av kompetent myndighet. Om dette er en feil som fører til at provokasjonen blir ulovlig, beror på en helhetsvurdering av saken.

Avgjørelsen i RG-2012-952 er illustrerende. Forsvaret gjorde gjeldende at domfellelsen bygget på en ulovlig politiprovokasjon. Etter å ha kommet til at grunnvilkåret var oppfylt, gikk de over til å vurdere om de øvrige vilkårene var til stede. Ett av vurderingstemaene var beslutningskompetanse. Retten kom til at beslutningen om provokasjon som etterforskningsmiddel ikke ble truffet på riktig nivå til riktig tidspunkt. På tross av dette kom retten til at de feil og mangler som forelå ikke var av en slik karakter at de skapte usikkerhet rundt bevisene som forelå. Feilen hadde med andre ord ikke virket inn på selve utøvelsen, og kunne derfor ikke føre til at den ble ansett som ulovlig.

I andre tilfeller kan saksbehandlingen være på det rene, mens det er selve gjennomføringen av etterforskningsmetoden som ikke er i henhold til retningslinjene.¹⁰² Ulovligheten vil i slike tilfeller bare bestå i en krenkelse av den aktuelle regelen om gjennomføringsmåten og

¹⁰¹ Provokasjonsspørsmålet behandles prosessuelt sett som et spørsmål om saksbehandlingsfeil ved anke til Høyesterett, se pkt. 3.4.3. Når jeg bruker begrepet «saksbehandling» her er det den tradisjonelle betydningen av begrepet som må legges til grunn.

¹⁰² Jf. Rt-1998-407 (Skrik I).

de interesser som den verner.¹⁰³ Med tanke på gjennomføringsnormene som er oppstilt for bruk av politiprovokasjon, vil brudd på disse i verste fall kunne medføre avskjæring av beviset. Dette begrunnes i at hensynene som ligger bak retningslinjene er av sterk beskyttelsesverdig karakter.

3.3.3.2.3 Alvorligheten av lovbruddet

Ved alvorlige lovbrudd vil hensynet til sakens opplysning tillegges særlig stor vekt og derfor trekke i retning av føring av beviset. I tillegg vil hensynene til bl.a. samfunnets rettsfølelse og befolkningens tillit til rettssystemet gjøre seg gjeldende med stor styrke ved alvorlige overtredelser. Terskelen for avskjæring av beviset vil derfor settes høyere i disse tilfellene. Rt-1991-616 og Rt-1999-1269 kan fremholdes som eksempler på at det etter en helhetsvurdering har blitt konstatert avskjæring i saker av forholdsvis alvorlig karakter. Sakerne gjaldt brudd på henholdsvis strl. § 255 om underslag og § 131 om medvirkning til rømning.

Det knytter seg likevel noen betenkeligheter ved et slikt synspunkt. Hensynet rettferdiggjør krenkelse av rettssikkerheten så lenge den straffbare handlingen er alvorlig nok. Om et slikt synspunkt kan legges til grunn må bero på en vurdering av bevisets verdi og vekt. Der bevisets verdi er så svekket at det vil kunne lede til en uriktig domfellelse vil avskjæring av beviset fremstå som det eneste riktige uavhengig av dets relative vekt. Der bevisverdien på tross av ulovligheten er intakt, vil tiltaltes rettssikkerhet fortsatt være tilstrekkelig ivaretatt og sannsynligheten for at han blir uskyldig dømt være liten.

3.3.3.2.4 Bevisverdi

Med bevisverdi menes beviset pålitelighet. Påliteligheten til beviset kan være svekket ved at det er et resultat av en ulovlig etterforskning. Bevisverdien har hovedsakelig sammenheng med hensynet til sakens opplysning. Dersom ulovligheten er av en slik art at påliteligheten er klart svekket, vil ikke føring av beviset styrke sakens opplysning og således sikre

¹⁰³ Torgersen (2009) s. 162.

den materielle sannhet. I disse tilfellene vil ikke hensynet til sakens opplysning gjøre seg gjeldende med like stor styrke, og det vil derfor være større rom for å legge vekt på andre hensyn.¹⁰⁴ Hvilken betydning det omstridte beviset har for sakens opplysning, avhenger dels av bevisets verdi isolert sett, dels av den øvrige bevissituasjonen.

I Rt-1999-1269 ble dette tillagt vekt. Førstvoterende uttalte på vegne av en samlet rett at selv om de ulovlig ervervede bevisene ikke var de eneste bevis for domfellelsen, kunne disse ha virket inn på dommens innhold. Etter en vurdering av viktigheten av beviset og bevissituasjonen ellers kom retten til at dommen måtte oppheves.

3.3.3.2.5 *Bevisets vekt*

Med bevisets vekt menes hvor avgjørende det blir for avgjørelsen av skyldspørsmålet.¹⁰⁵ Beviset kan enten være avgjørende for domfellelse, det kan være nødvendig sett i forhold til den øvrige bevissituasjon eller det kan være et overskuddsbevis. Dersom beviset ikke er nødvendig for domfellelse, vil det normalt ikke bli påberopt som bevis i saken. Påtalemyndigheten vil ikke føre et bevis som det potensielt kan stilles spørsmål ved lovligheten av. Praksis viser at det er mindre betenkelig å tillate ført et ulovlig bevis når det ikke er avgjørende for saken. Et bevis med lav vekt vil dessuten ikke tilføre noe til sakens opplysning, noe som taler for avskjæring av beviset. Betenkelighetene med å avskjære et ulovlig bevis som er avgjørende for sakens utfall er nettopp det at det bidrar til sakens opplysning. På den annen side vil det svekke tilliten til rettsvesenet hvis et ulovlig ervervet bevis som er avgjørende for saken, tillates ført. Avskjæringsspørsmålet er svært sammensatt, og andre hensyn må tas i betraktning ved vurderingen.

3.3.3.2.6 *Tidspunktet for avskjæringsspørsmålet*

Spørsmålet om hvorvidt tidspunktet for vurderingen av bevisforbudsspørsmålet kan ha betydning er blitt tatt opp i litteraturen. Om spørsmålet om bevisforbud oppstår før, under

¹⁰⁴ Kostveit (1995) s. 60.

¹⁰⁵ Kostveit (1995) s. 60.

eller etter hovedforhandlingen er et moment i interesseavveiningen. Bratholm er en av forfatterne som slutter seg til dette synspunktet. I følge ham vil saken stå svakere jo lengre en siktet eller hans forsvarer venter med å fremsette en innsigelse som de har kjennskap til.¹⁰⁶ Etter hans mening vil vanskelighetene ved å se bort fra beviset når retten allerede har gjort seg kjent med det, tale for å godta bevis som ellers ville ha blitt utelukket dersom innsigelsen var fremsatt i tide. Momentet har ikke spilt særlig stor rolle i praksis, men gode grunner taler for at momentet er relevant ved bevisforbudsvurderingen, dog med begrenset vekt.

3.4 Rettsvirkningene av provokativ etterforskning

3.4.1 Generelt

Brudd på vilkårene for bruk av provokasjon kan få følger både for de ansvarlige polititjenestemenn og for den tiltalte. For polititjenestemennenes del vil en overtredelse av regelverket potensielt få disiplinære følger. Spørsmålet om disiplinærstraff reguleres av tjenestemannsloven av 4. mars 1983 nr. 3 (tjml.), jf. lovens § 1. Aktuelle disiplinærforføyninger er regulert i lovens andre kapittel.¹⁰⁷ Der politiet har benyttet seg av en sivil agent som under etterforskningen har begått en straffbar handling for å avsløre den mistenkte, vil agenten normalt slippe straffansvar for overtredelsen.¹⁰⁸ Mest interessant i forbindelse med avskjæringsspørsmålet er derimot hva konsekvensen blir for tiltalte.

3.4.2 Avvisning

I Rt-1984-1076 uttalte retten at avvisning hadde vært antydnet som en mulig følge av ulovlig provokasjon, men fant det ikke nødvendig å gå nærmere inn på dette. Slik jeg tolker begre-

¹⁰⁶ Bratholm (1959) s. 121.

¹⁰⁷ En tjenestemann ilegges ordensstraff etter tjml. § 14, suspenderes etter § 16 eller avskjediges etter § 15. Det stilles krav om at han må ha handlet forsettlig eller grovt uaktsomt. Vilårene for illeggelse av disiplinærstraff er strenge og må bero på en helhetsvurdering av saken.

¹⁰⁸ Andorsen (2001) s. 18. Den mest nærliggende begrunnelsen for dette er at agenten befinner seg i en rettsvillfarelse etter strl. § 57. Agenten må identifiseres med politiet og må under etterforskningen kunne stole på at de valg har tar for å avsløre gjerningspersonen ikke vil få strafferettslige følger for ham selv.

pet «avvisning» retter det seg mot tilfeller der domstolen beslutter at saken ikke skal tas opp til realitetsbehandling. Avvisning er aktuelt bare i tilfeller der en nødvendig prosessforutsetning ikke er til stede, herunder mangler ved tiltalebeslutningen, jf. strpl. § 252.¹⁰⁹ Dersom påtalemyndigheten er klar over at etterforskningen ikke har vært i henhold til gjeldende regler, vil det normalt ikke reises tiltale. Blir tiltale likevel blir tatt ut, vil ikke vurderingstemaet bli feil ved tiltalebeslutningen. Avvisning fremstår derfor ikke som en aktuell konsekvens. Høyst aktuell blir derimot spørsmålet om tiltalte må frifinnes.

3.4.3 Frifinnelse av tiltalte

3.4.3.1 Skyldspørsmål eller straffespørsmål?

Hvorvidt en ulovlig politiprovokasjon skal lede til frifinnelse hører i utgangspunktet til skyldspørsmålet, jf. Rt-1992-1088. I Rt-2000-1482 la imidlertid retten til grunn at spørsmålet om grensene for bruk av provokasjon er overskredet, ved anke til Høyesterett, må håndteres som et spørsmål om feil ved politiets saksbehandling.¹¹⁰ Bakgrunnen for dette er at det ikke kan ankes til Høyesterett over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, jf. strpl. § 306 andre ledd. Når retten kom til denne konklusjon, var det fordi bruk av utradisjonelle etterforskningsmetoder reiser så viktige rettssikkerhetsmessige spørsmål at det er av stor betydning at Høyesterett har adgang til å prøve vilkårene fullt ut.¹¹¹

3.4.3.2 Frifinnelse som følge av brudd på grunnvilkåret

I Rt-1992-1088 ble det slått fast at brudd på grunnvilkåret alltid skal føre til frifinnelse av tiltalte. Førstvoterende fremhevet til støtte for dette at det ville virke støtende og i strid med den alminnelige rettsbevissthet å idømme straff i disse tilfellene. Retten kom til at det her måtte foreligge en ulovfestet frifinnelsesgrunn med slektskap til den generelle rettsstridsreservasjonen.¹¹² Straff kan ikke anvendes i disse tilfellene fordi påtalemyndighetens provo-

¹⁰⁹ Andorsen (2001) s. 21.

¹¹⁰ Jf. Rt-2000-1482 s. 1484.

¹¹¹ Se også Rt-2008-1659.

¹¹² Rt-1992-1088 s. 1091.

kasjon fratar handlingen noe av dens rettsstridige karakter. Dette synspunktet ble også stadfestet av Riksadvokaten.¹¹³

3.4.3.3 Frifinnelse som følge av brudd på øvrige vilkår

I Rt-1998-407 og Rt-2000-1223 er det lagt til grunn at frifinnelse også kan bli resultatet i tilfeller der det foreligger brudd på de prosessuelle vilkårene. I motsetning til ved brudd på grunnvilkåret som automatisk fører til frifinnelse, vil spørsmålet om ulovlighet bero på en helhetsvurdering av etterforskningen. Andorsen stiller seg kritisk til høyesteretts syn på dette frifinnelsesgrunnlaget.¹¹⁴ I følge ham vil straffeskylden og straffverdigheten av gjerningspersonens handling gjøre seg gjeldende med lik styrke selv om det foreligger prosessuelle feil ved etterforskningen. At beslutningen ikke er truffet av kompetent myndighet påvirker ikke gjerningspersonenes forsett. Etter hans mening vil avskjæring av de beviser som kan utledes av provokasjonen være en mer hensiktsmessig og riktig løsning både rettslig og rettspolitisk. Det må antas at også brudd på noen av de øvrige materielle vilkårene vil lede til frifinnelse selv om Høyesterett foreløpig ikke har tatt stilling til dette.

3.5 Politiprovokasjon som grunnlag for bevisavskjæring

3.5.1 Generelt

Spørsmålet om avskjæring av bevis i tilfeller av politiprovokasjon oppstår sjelden i praksis. Grunnen til dette er hovedsakelig fordi påtalemyndigheten ikke tar ut tiltale i tilfeller der provokasjonsspørsmålet kan oppstå. Dersom det likevel blir tatt ut tiltale vil dette ofte lede til frifinnelse av den tiltalte eller opphevelse av dommen i en eventuell ankesak. Dette resulterer i unødvendige kostnader og bruk av rettsapparatets ressurser. Problemstillinger knyttet til provokasjonsinstituttet utgjør generelt sett en beskjeden del av straffeprosessen. Selv om det er få av disse sakene som havner i retten, betyr ikke det at dette ikke er praktisk viktige problemstillinger i politiets hverdag. I det følgende vil jeg komme inn på noen praktiske tilfeller og gi noen eksempler fra rettspraksis.

¹¹³ RA-2000-2 del III pkt. 2.2. Se også Rt-1998-407 og Rt-2000-1223.

¹¹⁴ Andorsen (2001) s. 23-24.

3.5.2 Praktiske tilfeller

Salgsprovokasjon utgjør den mest praktiske formen for provokasjon. Salgsprovokasjon er i utgangspunktet en underkategori av lokkeduetilfellene, men grensen mot tiltaleprovokasjon er flytende. Særlig praktisk er tilfeller der sivile polititjenestemenn oppholder seg i rusmiljøer eller områder som er kjent for salg av narkotika. Dersom selgere aktivt oppsøker politiet med ønske om å selge dem narkotika, vil dette være nok til pågripelse for forsøk på salg, jf. strl. § 162 første ledd. Dersom politiet derimot oppsøker selgeren med ønske om å kjøpe narkotika er dette en provokasjonshandling som faller inn under begrepet «tiltaleprovokasjon». Her har politiet ved henvendelsen fremkalt en handling som ellers ikke ville blitt begått. Dette strider mot grunnvilkåret for bruk av provokasjon, og vil mest sannsynlig medføre at saken blir henlagt. Problemstillingen ble tatt opp i Rt-2000-1223. Retten uttalte at salgsprovokasjonen i dette tilfellet ikke utgjorde en ulovlig provokasjon. Etter rettens mening må det «[s]elv om det er politimannens aksept av tilbudet som i en viss forstand har foranlediget den straffbare handling, må det her kunne dømmes for forsøk på salg».¹¹⁵

De to ovennevnte tilfellene representerer ytterpunktene av salgsprovokasjon. Mellom de helt klare tilfellene vil det alltid finnes gråsoner. Eksempelvis kan det oppstå spørsmål om det kan karakteriseres som provokasjon der politiet oppsøker selger men ikke direkte gir uttrykk for at de ønsker å kjøpe narkotika. Hvis situasjonen deretter utarter seg slik at selger kommer med et tilbud om kjøp, vil det oppstå spørsmål om hvorvidt dette er en ulovlig provokasjon eller ikke. Høyesterett klargjorde til en viss grad grensen i Rt-2000-1223 da de uttalte på side 1227: «Vilkåret om at politiet ikke må fremkalle en straffbar handling som ellers ikke ville ha blitt begått, kan etter min mening ikke strekkes så langt at det anses som en ulovlig provokasjon om en politimann aksepterer et tilbud om kjøp av narkotika...». Her må det tas med i vurderingen hva som har vært foranledningen til tilbudet, idet dette kan virke inn på provokasjonsspørsmålet.

¹¹⁵ Rt-2000-1223 s. 1227.

Illustrerende eksempler fra rettspraksis finner vi i Rt-1993-473 og Rt-1994-319. Begge sakene gjaldt piratdrosjevirkksomhet, og spørsmålet var om politiet hadde fremkalt den straffbare handlingen. I Rt-1993-473 ble en tilfeldig forbipasserende bil stoppet på grunn av at den passerte gjennom en gate der politiet antok at mange drev med piratdrosjevirkksomhet. Politiagentene spurte om skyss, og etter å ha fått ja, hva de måtte betale. Retten kom til at det konkrete transportforholdet var initiert av politiets medhjelpere og derfor var i strid med grunnvilkåret. Tiltalte måtte derfor frifinnes på dette punkt. Dette fremstår som et klart tilfelle av provokasjon fra politiets side.

I Rt-1994-319 fremsto spørsmålet som noe mer usikkert. Til forskjell fra avgjørelsen i Rt-1993-473, var det drosjenæringen selv som initierte etterforskningen, dog med godkjenning fra politiet. Den tiltalte hadde blitt observert ved to andre tilfeller i en setting som ga berettiget mistanke om at han bedrev piratdrosjevirkksomhet. I denne saken spurte medhjelperne om tiltalte kunne kjøre dem et sted, og tiltalte responderte med å si at det ville koste 50 kroner. Mot frifinnelse av tiltalte ble det derfor anført at selve transporten hadde vært lovlig dersom den var gratis. Idet tiltalte fremsatte et krav om vederlag, gikk situasjonen over til å bli ulovlig piratdrosjevirkksomhet. Støtte for dette fant retten også i det faktum at «slik tiltalte gikk frem må det være åpenbart at om han ikke hadde tatt turen med de 2 vitnene, ville han tatt den med andre passasjerer».¹¹⁶

Vi ser av disse dommene at grensen mellom lovlig bruk av passive politimetoder fort kan gli over til provokasjon, og at grensene er uklare. Ett feilsteg kan være potensielt ødeleggende for straffesaken.

3.5.3 Avskjæring på grunnlag av bevisprovokasjon

Avskjæringsspørsmålet gjør seg virkelig gjeldende i tilfeller hvor politiet har skaffet til veie bevis for den straffbare handlingen gjennom ulovlig bevisprovokasjon. Her vil det bli opp til retten hvorvidt beviset kan føres eller ikke. Dette var tilfelle i Rt-1999-1269. For å skaffe

¹¹⁶ Rt-1994-319 s. 322.

bevis mot en verksbetjent som var mistenkt for å ha hjulpet en innsatt med å rømme, iverksatte politiet en bevisprovokasjon. Som bevis i straffesaken benyttet påtalemyndigheten en forklaring som var tatt opp ved bruk av skjult mikrofon og båndopptaker. Dette beviset ble av retten ansett for å være ulovlig ervervet. Til støtte for dette synspunktet gjorde retten gjeldende at det var i strid med det grunnleggende rettsstatsprinsippet om at den som er mistenkt for en straffbar handling har rett til å forholde seg taus og ikke bidra til sin egen straffelse. Som vi tidligere har sett på, så er det et vilkår for bruk av provokasjon at handlingen er forenlig med grunnleggende prosessuelle prinsipper. Dette vilkåret var således ikke oppfylt i denne saken, og provokasjonen ble følgelig ansett for å være ulovlig. Retten gikk dernest inn på spørsmålet om hvilken betydning dette ville få for saken. Etter en helhetsvurdering kom retten til at føring av beviset ville innebære en gjentakelse av den krenkelse som ble begått ved beviservervet. Beviset skulle ha vært avskåret og dommen ble opphevet og sendt til ny behandling i lagmannsretten.

Tilsvarende problemstilling finner vi i Rt-2000-1223. Saken gjaldt grov narkotikaforbrytelse, og spørsmålet var om de bevis som påtalemyndigheten la frem skulle ha vært avskåret på grunnlag av ulovlig bevisprovokasjon. Forsvaret gjorde gjeldende flere grunnlag for avskjæring av beviset. Blant annet det ble anført at politiets etterforskning inneholdt så mange feil og mangler at den ikke kunne danne grunnlag for domfellelse.¹¹⁷ Hovedvekten ble lagt på uansvarlighet ved bruk av medhjelpere, som i dette tilfellet var en narkotikamisbruker. Retten uttalte således på side 1231 i dommen: «I en slik situasjon forekommer det meg i strid med grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper at politiet velger en informant som selv er narkotikamisbruker, som enten har eller kan få straffesiktelse mot seg og som i det hele vil føle seg – og er – avhengig av sin politikontakt... Det står for meg som klart at C var uskikket til å innta den sentrale posisjon som kjøper i en politiaksjon der det ikke allerede før aksjonen startet var klarlagt på annen måte at selgeren hadde anskaffet heroinet... Men i hvert fall i vår sak finner jeg dette forholdet avgjørende for at aksjonen har så alvor-

¹¹⁷ Sml. Rt-1998-407.

lige mangler at den ikke kan godtas som grunnlag for domfellelse». I Riksadvokatens interne retningslinjer ble det opprinnelig stilt krav om at provokatøren skulle være polititjenestemann.¹¹⁸ Dette ble fulgt opp i forarbeidene.¹¹⁹ Vilåret ble imidlertid ikke videreført i Riksadvokatens rundskriv fra 2000, og adgangen til bruk av medhjelper er derfor noe mindre restriktivt i dag. Det må likevel stilles opp et krav om at valg av provokatør er gjennomtenkt og at politiet har tilstrekkelig kontroll på situasjonen til at de involvertes sikkerhet er ivaretatt. Politiets provokasjonshandling oppfylte ikke her vilkårene til kontroll og gjennomføring, og den måtte derfor anses som ulovlig. Følgen ble at etterforskningen ikke kunne brukes som grunnlag for domfellelse, og retten avsa derfor frifinnende dom.

¹¹⁸ Dorenfeldt (1978) s. 301.

¹¹⁹ NOU 1997: 15 pkt. 4.2.8.5.

4 Rettssikkerhetshensyn

4.1 Generelt

Rettssikkerhet er en forutsetning for en velfungerende rettsstat og det viktigste vernet vi som individer har. Begrepet omfatter en rekke sentrale hensyn, og representerer i dette tilfellet motvekten til hensynet til effektiv kriminalitetsbekjempelse.¹²⁰ Høyesterett understreket viktigheten av ivaretagelse av rettssikkerhetshensynene ved bruk av provokasjon i Rt-1984-1076. Hensynene tilsier begrensninger i adgangen til å ta i bruk metoden, og mange av dem ligger som grunnpilarer bak vilkårene for provokasjon.

4.2 Faren for kriminalisering

Den kriminaliseringsfare som oppstår ved bruk av provokasjon er et hensyn som i stor grad tilsier begrensninger i adgangen til bruk av metoden.¹²¹ Særlig oppstår denne problemstillingen ved bruk av tiltaleprovokasjon der politiet fremprovoserer en straffbar handling som ellers ikke ville blitt begått. Når politiets innblanding i tid kommer før den straffbare handling og på et tidspunkt da gjerningsmannen fortsatt kan velge å avstå fra handlingen, er det fare for at politiet skaper kriminalitet. Det er særlig betenkelig dersom gjerningspersonen er en ung førstegangsforbryter. Pågrep og senere fengselsstraff kan i verste fall ha en svært uheldig prisoniseringseffekt på den unge kriminelle som bare fører ham videre på den kriminelle bane.

Utvalget uttalte i forarbeidene at det i en rettsstat må være et klart utgangspunkt at politiet ikke kriminaliserer lovlydige borgere. Videre uttalte de at «[d]et betenkelige ved provokasjon er at politiet bidrar til å bygge opp gjerningsmannens vilje til å begå den straffbare handling».¹²² Dersom politiet skaper kriminalitet ved bekjempelsen av den, vil det være i

¹²⁰ Jf. pkt. 2.1.2.

¹²¹ Hopsnes (2003) s. 71.

¹²² NOU 2004: 6 s. 84.

strid med deres oppgaver. Retningslinjene skal være med på å begrense mulighetene for dette.

4.3 Misbrukshensynet

Det er en kjensgjerning at makt gir tilbøyelighet til misbruk. Retningslinjene for bruk av provokasjon setter skranker for metodebruken for å hindre misbruk av instituttet. Misbrukshensynet har særlig vært diskutert i forbindelse med kriminaliseringsfaren. Det er svært betenkelig dersom politiet anvender metoden for å kriminalisere bestemte personer, f.eks. politiske eller personlige fiender. Det er derfor viktig å sikre at statens maktapparat ikke kan misbrukes på denne måten.¹²³

Unntak fra prinsippet om fri bevisførsel er et utslag av ønsket om å hindre at politiet preser situasjonen fordi de vet at retten likevel kan godta føring av beviset, og fordi følgene av handlingen ikke vil få store konsekvenser for den ansvarlige polititjenestemannen. I forberedelsene til ny straffeprosesslov var dette en problemstilling som ble tatt opp. Utvalget fant at det var mer hensiktsmessig å motarbeide misbruk fra politiets side med administrative og disiplinære forholdsregler. En forutsetning for en slik ordning er at den fungerer etter sin hensikt, og at disiplinærforføyningene faktisk virer preventivt.

4.4 Personvernens hensynet

Personvernens hensynet er et grunnleggende, ulovfestet prinsipp i norsk rett som beskytter en rekke ideelle interesser. Kjernen i prinsippet er at den enkelte borger har rett til privatliv og personlig integritet, herunder særlig kontroll med personlig informasjon og retten til å være i fred fra andre.¹²⁴ Enkelte etterforskningsmetoder vil innebære en krenkelse av privatlivets fred ved at personen observeres uten å være klar over det. Forut for en eventuell anmodning om bruk av provokasjon vil politiet ha måttet fulgt den mistenktes bevegelser for å kunne avgjøre om det foreligger sterk nok mistanke til å iverksette provokativ etterforsk-

¹²³ NOU 2004: 6 s. 84.

¹²⁴ Ot.prp. nr. 64 (1998-1999) s. 36.

ning. Dette kan medføre at politiet også griper inn i lovlydige borgeres personlige integritet. Det er lagt til grunn at de hensyn som taler for bruk av inngripende metoder i stor grad veier opp for de betenkeligheter som gjør seg gjeldende.

I forarbeidene uttalte utvalget at «[e]t lavt overvåkningsnivå innebærer frihet som mange setter høyt. Dersom man ikke utvider politiets adgang til å gripe inn i forkant av straffbare handlinger, gir man imidlertid også spillerom for forbrytere til å begå grove forbrytelser, noe som kan gi mange lovlydige samfunnsborgere en følelse av utrygghet eller ufrihet».¹²⁵ Befolkningen må derfor tåle en viss innskrenkning i friheten for at politiet skal kunne håndheve loven og forebygge straffbare handlinger.

4.5 Selvinkrimineringsprinsippet

FN konvensjonen om sivile og politiske rettigheter har, som nevnt, en uttrykkelig regel om at ingen skal tvinges til å bidra til sin egen straffelse i art. 14 nr. 3 litra g, det såkalte forbudet mot selvinkriminering. EMK har ingen tilsvarende bestemmelse, men det er gjennom rettspraksis lagt til grunn at et slikt prinsipp må innfortolkes i kravet om rettferdig rettergang i EMK art. 6 nr. 1.

I saken Funke mot Frankrike ble det ansett for å være i strid med kravet om rettferdig rettergang i art. 6 nr. 1 at franske myndigheter under trussel om løpende mulkt hadde pålagt en tysk statsborger å gi opplysninger som kunne føre til at han ble funnet skyldig i straffbart brudd på franske valutabestemmelser. Saken Saunders mot Storbritannia gjaldt flere tilfeller av ulovlig regnskapsførsel, tyveri og bedrageri. Spørsmålet i saken var om siktedes forklaring, som var gitt under forutsetning om at han gjennom lov var pålagt å svare, var i strid med forbudet mot selvinkriminering. Retten slo først fast at vernet mot selvinkriminering var beskyttet av art. 6 nr. 1. Deretter gikk de inn på spørsmål om vernet var krenket i nærværende sak. Retten kom til at aktorats bruk av beviset representerte en krenkelse av vernet. Dommen ble avsagt under dissens, men domstolens generelle uttalelser om vernet

¹²⁵ Ot.prp. nr. 60 (2004-2005) s. 8.

og forholdet til EMK art. 6 nr. 1 har hatt stor innflytelse og må derfor tillegges betydelig vekt.

Også etter norsk rett er hovedregelen at siktede ikke har plikt til å forklare seg om forhold som kan innebære at en utsetter seg for straff. Forbudet mot selvinkriminering forankret i norsk rett omfatter to hovedelementer. For det første en rett til å forholde seg taus, jf. strpl. § 90 og strpl. § 232 første ledd. For det andre adgang til straffritt å kunne forklare seg usant, jf. strl. § 167 første ledd.¹²⁶

Prinsippet sto sentralt i avgjørelsen i Rt-1999-1269. Saken gjaldt som tidligere nevnt en bevisprovokasjon for å skaffe bevis for medvirkning til rømning fra fengsel. Retten kom til at provokasjonen var ulovlig idet den ikke var i overensstemmelse med selvinkrimineringsprinsippet, som er et grunnleggende rettsstatsprinsipp. Etter rettens syn hadde tiltalte ved politiets bruk av informant – C – og sivil politibetjent – D – blitt forledet til å forklare seg om den befatning han angivelig skal ha hatt med rømningsaksjonen. Sentralt i vurderingen var at tiltalte ikke selv hadde initiert kontakten med C og D. Denne fremgangsmåten respekterte i følge retten ikke i tilstrekkelig grad mistenktes rett til å forholde seg taus. Dommen måtte derfor oppheves.

Hensynet til siktedes rettigheter står særlig sterkt i provokasjonstilfellene fordi de baserer seg på en utnyttelse av hans uvitenhet. Forut for en provokasjon vil politiet observere og følge mistenktes bevegelser. Ved selve provokasjonen vil politiet eller politiets medhjelper til en viss grad villedde mistenkte ved at han ikke gjør seg selv og sine intensjoner til kjenne. Metoden innebærer et inngrep i den mistenktes rettslige og personlige sfære.

¹²⁶ Eriksen (1995) s. 174.

4.6 Hensyn forankret i EMK

4.6.1 EMK art. 6

Etter EMK art. 6 har alle rett på en rettferdig rettergang. Gangen i etterforskningen og politiets fremgangsmåte vil være et moment i denne vurderingen. Bestemmelsen kan ha både en positiv og en negativ innvirkning på bevisføringsadgangen. Art. 6 nr. 3 litra d gir siktede rett til å føre og eksaminere vitner til sitt forsvar, og utgjør i så måte en begrensning i bevisforbudsadgangen. For påtalemyndighetens del vil derimot bestemmelsen primært ha betydning som grunnlag for bevisforbud.

Dette var tilfelle i saken *Teixeira de Castro mot Portugal*. Saken gjaldt alvorlig narkotikakriminalitet, og klageren mente at politiets bruk av tiltaleprovokasjon var ulovlig og således i strid med kravet om rettferdig rettergang i EMK art. 6. Domstolen kom etter en helhetsvurdering til at politimennenes handlinger gikk ut over handlingsrommet til en hemmelig agent idet de hadde fremkalt den straffbare handlingen, og konkluderte med at det forelå et brudd på art. 6 nr. 1.

En annen sak som går i samme retning men med et annet resultat er *Bannikova mot Russland*. Også denne saken gjaldt narkotikakriminalitet. Klageren mente at politiet ved provokasjon hadde fremkalt den straffbare handlingen. Domstolen vurderte først om politiet hadde opptrådt provokativt. Klageren hevdet at hun hadde blitt presset til og skaffe til veie narkotikaen, og at det var politiet som sto bak dette presset. Retten fant ikke anførselen tilstrekkelig bevist, og konkluderte derfor med at politiet ikke hadde benyttet seg av ulovlig provokasjon i dette tilfellet. Det forelå derfor ikke et brudd på kravet om rettferdig rettergang.

Et eksempel fra norsk rett finner vi i Rt-1999-1269. Politiet hadde begått en ulovlig bevisprovokasjon som førte til at siktedes rett til å forholde seg taus ikke var tilstrekkelig ivarettatt. Dette representerte et brudd på EMK art. 6 nr. 1, og dommen ble derfor opphevet. Politiprovokasjon kan altså føre til krenkelse av art. 6, og vil derfor kunne medføre ytterligere en begrensning i politiets etterforskningsmetoder og i bevisføringsadgangen.

4.6.2 EMK art. 8

EMK art. 8 beskytter retten til respekt for familie- og privatliv. Forholdet til EMK art. 8 ble tatt opp av utvalget i forarbeidene.¹²⁷ Når politiet gjennomfører en provokasjon vil persons rett til privatliv kunne bli krenket. Provokasjon som etterforskningsmetode vil derfor kunne komme i strid med art. 8 nr. 1, men det finnes foreløpig ingen avgjørelser fra EMD til støtte for dette synspunktet.

Spørsmålet om hvorvidt provokasjon utgjør en krenkelse av retten til privatliv må avgjøres på grunnlag av en konkret vurdering der flere momenter vil være relevante. Bl.a. vil det ha betydning hvorvidt politiet ved provokasjonen infiltrerer mistenktes miljø, om den foregår over lengre tid, hvor sterk mistanken mot objektet er og hvor godt mistenktes rettssikkerhet er ivarettatt.¹²⁸ Der hvor det kan innvendes sterke betenkeligheter ved politiets håndtering av provokasjonen, vil EMK art. 8 være krenket.

Hopsnes legger en noe annen innfallsvinkel til grunn. I den grad provokasjonen utgjør et inngrep i art. 8 nr. 1, fastsetter art. 8 nr. 2 at inngrepet må oppfylle tre vilkår.¹²⁹ For det første må det ha hjemmel i lov, for det andre må det være begrunnet i et relevant formål og for det tredje må det være nødvendig i et demokratisk samfunn. Sentralt i dette henseende står vilkåret om at inngrepet må ha hjemmel i lov. Reglene om provokasjon er ulovfestet, og oppfyller derfor ved første øyesyn ikke vilkåret i art. 8 nr. 2. Det ble imidlertid slått fast i saken *Sunday Times mot Storbritannia* at lovkravet ikke er like strengt i folkeretten som i intern rett.¹³⁰ «Law» tolkes autonomt og omfatter derfor både skrevne og uskrevne rettsregler. For å konkludere kan altså en ulovlig politiprovokasjon føre til krenkelse av retten til privatliv i EMK art. 8 selv om spørsmålet foreløpig ikke er avklart av domstolen

¹²⁷ NOU 2004: 6 s. 85.

¹²⁸ NOU 2004: 6 s. 85.

¹²⁹ Hopsnes (2003) s. 75.

¹³⁰ *Sunday Times mot Storbritannia*, avsnitt 47. Saken gjaldt riktignok overtredelse av EMK art. 10 (2), men tolkningen av begrepet «law» gjelder generelt.

5 Avsluttende bemerkninger

Denne redegjørelsen for spørsmålet om politiprovokasjon som grunnlag for bevisavskjæring viser at problemstillingen har relativt liten praktisk betydning. Vi ser at provokasjonsspørsmålet normalt løses før det kommer til rettssak. I de få tilfellene der Høyesterett har tatt stilling til problemet, har de konkludert med opphevelse av dommen eller frifinnelse av tiltalte. Bruken av provokasjon som etterforskningsmetode har økt i takt med kriminalitetsutviklingen, noe som gjør det interessant å se på provokasjonsreglene de lege ferenda.

Det har kommet signaler om at retningslinjene skal revideres, uten at det er gitt nærmere holdepunkter for hva revisjonen vil bestå i. Dorenfeldt ga i 1978 uttrykk for at man må re-vurdere den holdning man har inntatt i takt med samfunnsutviklingen, og spørsmålet om lovfesting av reglene har vært oppe til behandling ved flere anledninger.

Det viktigste hensynet som taler for lovfesting av reglene er legalitetsprinsippet. En dekkende og god lovbestemmelse vil imidlertid kunne bli vanskelig å formulere. Gjennom rettspraksis og Riksadvokatens retningslinjer har det etter hvert blitt utarbeidet relativt klare retningslinjer for bruken av provokasjon, samtidig som de skjønnsmessige aspektene åpner for en fleksibilitet som det kan bli vanskelig å inkorporere i en lovbestemmelse. Vi mennesker har ofte overdrevne forestillinger om hva som kan oppnås ved hjelp av lovgivning. Lovfestingsspørsmålet er sammensatt, og gode momenter kan anføres i begge retninger. Når retningslinjene når skal revideres blir det spennende å se hva fremtiden vil bringe.

6 Litteraturliste

6.1 Juridisk litteratur

- Andenæs (2009) Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess*. 4. utg. ved Tor-Geir Myhrer. Oslo, 2009.
- Andersen (2001) Andersen, Kjell V. *Provokativ politietterforskning*. I: JV 2001 s. 1-27.
- Auglend (2004) Auglend, Ragnar L., Mæland, Henry John og Røsandhaug, Knut. *Politirett*. 2. utg. Bergen, 2004.
- Bratholm (1959) Bratholm, Anders. *Den straffeprosessuelle betydning av at et bevis er skaffet til veie på ulovlig måte*. I: TfR 1959 s. 109-132.
- Dorenfeldt (1978) Dorenfeldt, Lauritz J. *Kan ekstraordinære etterforskningsmetoder aksepteres i visse saker?* I: LoR 1978 s. 291-303.
- Eckhoff (2001) Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*. 5. utg. ved Jan E. Helgesen. Oslo, 2001.
- Eriksen (1995) Eriksen, Morten. *Om forholdet mellom stat og borger*. I: LoR 1995 s. 168-187.
- Gammeltoft-Hansen (1984) Gammeltoft-Hansen, Hans. *Agent Controlleur*. I: TfR 1984 s. 89-131.
- Hov (2010) Hov, Jo. *Innføring i prosess I-II*. Oslo, 2010.

Hopsnes (2003)	Hopsnes, Roald. <i>Provokasjon som politimetode</i> . I: JV. Årg. 38 (2003), s. 62-130.
Kostveit (1995)	Kostveit, Odd. <i>Noen etterforskningsmetoder og læren om avskjæring av ulovlig innhentede bevis</i> . I: Forskning om økonomisk kriminalitet, rapport nr. 28. Norges forskningsråd, 1995.
Torgersen (2011)	Torgersen, Runar. <i>Ulovlig beviserverv og bevisforbud i straffesaker</i> . Eidsberg, 2009.

6.2 Lover

1902	Almindelig borgerlig Straffelov 22. mai 1902 nr. 10 (straffeloven).
1915	Lov 13. aug. 1915 nr. 5 om domstolene (domstolloven).
1981	Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangen i straffesaker (straffeprosessloven).
1995	Lov om politiet av 4. august 1995 nr. 53 (politiloven).
2005	Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven).

6.3 Konvensjoner

EMK	Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, Roma 11.4.1950.
FN-konvensjonen	FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, 16.12.1966.

6.4 Forarbeider

Ot.prp. nr. 35 (1978-1979)	<i>Om lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffesakloven).</i>
Ot.prp. nr. 64 (1998-1999)	<i>Om lov om endringer i straffeprosessloven og straffeloven mv. (etterforskningsmetoder mv.).</i>
Ot.prp. nr. 60 (2004-2005)	<i>Om lov om endringer i straffeprosessloven og politiloven (romavlytting og bruk av tvangsmidler for å forhindre alvorlig kriminalitet).</i>
NOU 1997: 15	<i>Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet, delutredning II.</i>
NOU 2004: 6	<i>Mellom effektivitet og personvern. Politimetoder i forebyggende øyemed.</i>
NUT 1969:3	<i>Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen (Komiteen til revisjon av straffeprosessloven).</i>

6.5 Rundskriv

Riksadvokatens interne retningslinjer av 1980 gjengitt i LoR 1978 s. 291-303.

Riksadvokatens rundskriv av 26.4.2000 nr. 2 *Vederlag til politiets kilder og provokasjon som etterforskningsmetode.*

6.6 Rettspraksis

Rt. 1984 s. 1076 – Politiheroin I

Rt. 1986 s. 779

Rt. 1991 s. 616 – Gatekjøkkenkjennelsen

Rt. 1992 s. 1088
Rt. 1993 s. 473 – Piratdrosjedom I
Rt. 1994 s. 319 – Piratdrosjedom II
Rt. 1994 s. 1139
Rt. 1997 s. 795
Rt. 1997 s. 1778
Rt. 1998 s. 407 – Skrik I
Rt. 1999 s. 1269 - Verksbetjentdommen
Rt. 2000 s. 1223 – Trondheimsheroindommen
Rt. 2000 s. 1482
Rt. 2002 s. 1500
Rt. 2002 s. 1744
Rt. 2006 s. 120
Rt. 2008 s. 1659
Rt. 2011 s. 1455
RG-2012-952

6.7 Internasjonal rettspraksis

Sunday Times mot Storbritannia	EMDs dom av 26. November 1987 (klagesak nr. 13166/87).
Saunders mot Storbritannia	EMDs dom av 17. desember 1991 (klagesak nr. 19187/91).
Funke mot Frankrike	EMDs dom av 25. februar 1993 (klagesak nr. 10828/84).
Teixeira de Castro mot Portugal	EMDs dom av 9. juni 1994 (klagesak nr. 25829/94).
Bannikova mot Russland	EMDs dom av 24. november 2010 (klagesak nr. 18757/06).

6.8 Andre kilder

Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen) av 22. juni 1990 nr. 3963.

Rapport fra Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2011. ISBN 978-82-8256-028-3, POD publikasjon 2012/06.

Lid, Stian og Stene, Reid J. *Kriminalitetsbilder i endring*. I: Samfunnsspeilet, 6.5.2011.